

A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG HATÁLYOS ALKOTMÁNYÁNAK JELLEMZŐI

KOI GYULA¹

A kínai jog vizsgálatakor a kutató gyakran szembesül azzal a problémával, hogy a témakörben viszonylag kevés a rendelkezésre álló forrás. (Az ókori és modern kínai joggal foglalkozó magyar nyelvű monográfiákat, könyvrészleteket, tanulmányokat, recenziókat lásd a *Jogi sinológia magyar szakirodalmá* című függelékben.) A jelen tanulmány írásakor ismert volt egy, a hatályos kínai alkotmányt magyarázó kötet megjelenésének ténye, ezt azonban mind ez ideig nem adták ki.² Alapszöveggént Varga Bálint Zsoltnak a kötetünkben megjelenő magyar fordítását vettük figyelembe, ettől csak szükség esetén térünk el a kínai ekvivalensek megjelölésével, nyugati nyelvi párhuzamok figyelembe-vétele mellett. Forrásaink nyugati nyelvűek; angol, francia, német és orosz szakirodalmat tanulmányoztunk, de ahol mód volt rá, kínai forrást is figyelembe vettünk.³

Tanulmányunk célja a Kínai Népköztársaság hatályos alkotmányának, az 1982. év december hó 4. napján elfogadott, törvényszámot nem viselő alkotmánytörvénynek a jellemzése a jogtudomány eszközeivel, tekintettel az alkotmányjog, az összehasonlító jog és a szóba jöhető egyes szakjogok eredményeire. A kitűzött feladat klasszikus jogi szakkifejezéssel élve nem egyéb, mint *legem commentari*, azaz 'a törvényt fejtegetni'. A kínai alkotmánytörténetet a jelen kötetben külön tanulmányok tárgyalják, ezért történeti párhuzamokra csak akkor térünk ki, ha ez elkerülhetetlen. Jelezni szükséges, hogy Kínában nincs alkotmánybíróság, sem pedig állampolgári jogok parlamenti biztosa (*ombudsman*), és a kínai joggyakorlatot is csak korlátozottan van mód vizsgálni.

¹ Dr. Koi Gyula az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. A tanulmány *A nagy közigazgatási rendszerek és a magyar közigazgatás* elnevezésű, az MTA Jogtudományi Intézet Közigazgatási Jogi Osztálya által gondozott ötéves kutatási főirány (2010–2015) keretében készült.

² Palmer 2012.

³ A kínai forrásokat *pinyin* átírásban, a japán forrásokat Hepburn-féle, a tibeti szavakat Wylie-féle átírásban közöljük, az orosznál a cirill betűs szláv nyelvek Kniezsa-féle nemzetközi átírását használjuk. A magyarban másként meghonosodott kínai szavakat (hakka, Hongkong, Peking) ebben az alakban írjuk, kivéve a szakirodalom címeiben szereplő előfordulásait.

A Kínai Népköztársaság hatályos alkotmányának jellemzői

Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy amióta Kína az írott alkotmányok talaján állva kívánta jogrendszerét megalapozni, azóta a nagy világ-alkotmánygyűjtemények,⁴ illetve a kínai jogot tárgyaló, nyugati nyelvekre fordított jogforrások,⁵ valamint a kínai jogról nem kínai nyelven írott művek⁶ is nagy figyelmet fordítanak a kínai kormányzat ilyen irányú igyekezetére.

Elemzésünk során az alkotmánytörvény szakaszainak sorrendjében haladunk, a klasszikus *ordo legalis* módszere szerint. Az elemzés során figyelembe vesszük azt is, hogy olvasóink elsősorban a sinológia iránt érdeklődők köréből kerülnek ki. A tanulmány egységei követik a Kínai Népköztársaság alkotmányának adott részeit, az egyes kérdéseket azok sorrendjében elemezzük.

E sorrend az alábbi:

- Preambulum
- Alapelvek
- A polgárok alapvető jogai és kötelezettségei
- Az államszervezet
- Az állami lobogó, a himnusz, az államcímer és a főváros.

⁴ Például Peaslee 1956: 506–535. Az 1946-os kínai alkotmány angol szövege: *uo.* 1956: 515–535. Az 1982-es kínai alkotmány 1992-ben hatályos szövege: Blaustein–Fianz 1992: 35–91 (országokként újratezdődő számozás). A Kínára vonatkozó részt írta az 1931–1982 közötti időszakot illetően: Xia Daodai, Kathryn A. Haun, Constance A. Johnson. Az 1982–1990 közötti részt írta: Constance A. Johnson. Megjegyzendő, hogy ennek a műnek külön értéke a könyvészeti függelék (93–99), amely kínai elsődleges, illetve angol, orosz, japán, német másodlagos forrásokat sorol fel; sajnálatos ugyanakkor, hogy az 1982 utáni irodalomból semmi sem szerepel benne. Kiemelkedő terjedelme miatt érdemes megemlíteni egy japán kézikönyvet: Chūo–Kanbu–Kokkahō 1960.

⁵ Su–Tomson 1972: 305–541, itt jó néhány kínai jogforrás német fordítása lelhető fel az adott korszakból. A Kínai Népköztársaság 1982-es alkotmánytörvényének egyik autentikus, kínaiak által franciára fordított szövege: *Constitution de la République Populaire de Chine: Adoptée le 4 Décembre 1982*. Az 1982-es alkotmány szövegével kapcsolatosan lásd Tsien 1982.

⁶ Például a szovjet-orosz jogirodalomból Lunev 1958.⁶³ A Kínai Népköztársaság hatályos alkotmányának jellemzői

Szükséges azt is megjegyezni, hogy tudomásunk szerint a magyar jogi irodalomban kínai alkotmányszöveg-fordítás csak kivételképpen látott eddig napvilágot.⁷

⁷ A magyar alkotmányjogban (régőbbi neve közjog, illetve államjog) már a 19. században foglalkoztak a külföldi alkotmányok kutatásával. Jánosi Ferenc 1867-ben az angol, amerikai, belga, francia, svájci alkotmányok fordítását adja. Concha Győző akadémikus, az egyik legnagyobb magyar alkotmány- és közigazgatási jogász 1884–1888-ban *Újkori alkotmányok* címmel két kötetet jelentetett meg. Az újabb irodalomból az alábbi műveket idézzük fel időrendi sorrendben a külhoni alkotmányok magyar fordításaira vagy a külföldi államok alkotmányaira vonatkozó elemző közleményeket illetően: Pulay–Sebestyén 1964–1966; Rácz–Toldi–Török–Varga 1966; Pulay 1972; Kovács 1982; Kovács 1985; Kovács 1988; Kovács–Tóth 1990; Kiss 1992; Tóth 1997; Badó–Trócsányi 2005; Legény–Tóth 2006; Chronowski–Drinóczi 2008. A fenti (általában magyarázatos) gyűjtemények közül csupán az 1964–1966 között megjelent fordításgyűjtemény tartalmazza egyes ázsiai államok alkotmányait a II. kötetben (a korábbi kötet afrikai alkotmányok szövegfordítását adja). Az ázsiai államok között a Kínai Népköztársaság nem szerepel, mivel a vizsgálat tárgyát az akkoriban függetlenné vált államok képezték. Az újabbban, 2006-ban megjelent kötet nem fordításgyűjtemény, hanem egyes tárgyköröket vizsgál, főképpen az EU és az iszlám államok gyakorlatát alapul véve, tehát kelet-ázsiai elemet a mű nem tartalmaz. (A felmerülő magyar szakirodalmakra lásd a *Jogi sinológia magyar szakirodalma* című függelékét.) A 2008-as mű az európai kormányformákat elemzi, ázsiai utalás nélkül. Egy Kínával is foglalkozó magyar nyelvű összehasonlító alkotmányjogi mű: Bihari 1967: 311–316. Az idézett könyvrészlet – részben összhangban a kor szokásaival – nem tartalmaz irodalomjegyzéket, így a Kínai Népköztársaság államszervezetével foglalkozó rész forrásai sem állapíthatók meg, de valószínűsíthetően orosz forrásokból dolgozott a néhai jogász-akadémikus szerző. A mű az 1954-es alkotmányról keveset mond, az államszervezet felépítésének ismertetése azonban láthatóan az alkotmány szövegéből indul ki. Az 1954-es alkotmányt illetően a hazai jogirodalomból figyelembe veendőek Pecze Ferenc írásai is (lásd a *Jogi sinológia magyar szakirodalma* című függelékét). Tudomásunk szerint a hazai jogirodalomban egyedül az 1954-es kínai alkotmány fordítása látott napvilágot teljes egészében (Zhou–Liu–Mao 1954: 56–77). A fordítás forrásnyelvét, a fordító személyét a könyvből azonban nem lehet megállapítani. Az 1954-es kínai alkotmányról értékes korabeli adalékok olvashatók egy vékonyka kötetben: *A népi Kína* 1958: 46–70. A lefordított kötet forrásnyelve, a fordítás alapjául szolgáló mű adatai a könyvből nem derülnek ki. A közbenső alkotmányok szövegének esetleges fordításait nem állt módomban vizsgálni, mindenesetre ilyen fordítással nem találkoztam. Az 1982-es alkotmány egyes részeinek szövege, anélkül hogy a forrásmegjelölésre utalás történnék, egyazon kötet két kiadásában is olvasható: Qi 1985: 43–68; Qi 2000: 51–63.

I. PREAMBULUM

A hatályos kínai alkotmány jelenleg 138 szakaszból (§) áll (a magyar fordítás jelölése szerint). A Kínai Népköztársaság alkotmányának (továbbiakban: alkotmány) preambulumát megelőzi egy rövid szövegrész, amely időrendi sorrendben felsorolja a ma hatályos, az V. Országos Népi Gyűlés által 1982. december 4-én elfogadott alkotmány egyes módosításainak (kiegészítéseinek) időpontjait (1988. április 12., 1993. március 29.,⁸ 1999. március 15., 2004. március 14.). Ezeket rendre a VII., VIII., IX., valamint X. Országos Népi Gyűlés fogadta el.

Az alkotmányok preambulumai, azaz bevezető rendelkezései afféle előbeszéd, amelyek összefoglalják az adott nép történetét, helyét a világban, és valamelyest az alkotmány filozófiai megalapozásának is tekinthetők. Viszonylag ritka bennük a kötelezést tartalmazó rendelkezés, a preambulumok többnyire úgynevezett tiszta deklarációk. A kínai alkotmány preambuluma egyfelől bő terjedelemben utal a történetiségre, másfelől azonban kötelezést tartalmazó rendelkezést is megfogalmaz (területi igény formájában).

A preambulum indoklási jellegére és propagandisztikus voltára a jogirodalom gyakran rámutat. A laikusokat könnyen tévedésbe ejtheti a preambulum magyarázó jellege, mivel nincsenek tisztában vele, hogy a preambulumban írtak csak az azt követő rendelkezések tükrében érvényesek.⁹ (Úgy is szokás mondani, hogy preambulumra – legyen az alkotmánytörvény vagy akár közönséges törvény preambuluma – sem az alkotmánybíróság, sem a rendes bíróság előtt nem szokás hivatkozni, mint ahogy nem szokás rá ítéletet alapítani, s preambulumot alkotmánybírósági határozat vezérfonalául sem szokás felhasználni.)¹⁰

A kínai alkotmányban a történetiségre való utalás két részre osztható. Egyfelől beszélhetünk a távoli múlt utalásáról (ez gyakorlatilag a szöveg első három mondata). Itt megfogalmazzák azt a nyilvánvaló és közismert tényről, hogy Kína a világtörténelem egyik legősibb állama. Szó esik az ország népei (utalás a soknemzetiségűsége) által teremtett ragyogó kultúráról és a forradalmi hagyományokról (ez utóbbi kifejezés már

⁸ Chen 1994: 204 az 1982-es alkotmány 1993-as módosításával foglalkozik. A kínai alkotmány stagnálásáról szóló előadás: Dowdle 2005.

⁹ Schneider 2002. A rendszerváltoztatás előtti időszak szocialista és nem szocialista országainak vonatkozásában az alkotmánytörvények (és közönséges törvények) preambulumait értően elemzi és táblázatokban tudományos alaposággal egybeveti: Varga 1970: 249–307. Az akkor hatályos kínai alkotmányra lásd 276–277.

¹⁰ Az Ír Köztársaság Éamon de Valera nevéhez köthető 1937. december 29-én hatályba lépett új alkotmányának (*Bunreacht na hÉireann*, angolul *Constitution of Ireland*) preambuluma normatív erővel rendelkezik. Ezt bizonyítja több precedens mellett a McGee v. Attorney General [1974] IR 284 ügy is. Az Ír Köztársaság alkotmányának preambuluma az Ír Köztársaság polgárainak erős római katolikus kötődését jelezve minden hatalom eredőjeként a Legszentebb Szentháromság Istent (ír. *Tríonide Ró-naofa*; ang. *Most Holy Trinity*) ismeri el. Az Ír Köztársaság alkotmányáról általában lásd Chronowski–Drinóczi 2008: 193.

Preambulum

a 20. századra utal). A harmadik mondat megállapítja, hogy 1840 után a feudális Kína fokozatosan félgymarmati sorba került, félfudális állammá vált. Ezután egy átvezető mondat megemlékezik a kínai nép hősiességéről, és innentől fogva a preambulum már csak a 20. század történéseit elemzi. Ezekkel a fordulatokkal itt részletesen nem kívánunk foglalkozni.

Két jelentős szövegegység van, amelyet mindenképpen érdemes elemezni. Az egyik a politikai rendszert megvilágító alkotmányi mondat, a másik szövegrész pedig Taiwan kérdésével foglalkozik.

A preambulum 12. mondata szerint: „A munkásosztály által vezetett, a munkások és parasztok szövetségén alapuló népi demokratikus diktatúra, lényegében proletárdiktatúra, megszilárdult és fejlődésnek indult.”

Egyesek ezt a szakaszt sajátosan értelmezik. Egy népszerűsítő német nyelvű, de magyarul is megjelent kötet szerzője e mondat alapján látja bizonyítottnak, hogy „a Kínai Népköztársaság kommunista ország. Ezt szögezi le az alkotmány.”¹¹

Erről itt *expressis verbis* nincsen szó. A kötet magyar szerkesztője, Polonyi Péter a következőket fűzte egy lábjegyzetben a fentebbi mondathoz: „Ez kissé sommás általánosítás, ugyanis a kínai alkotmány egyik változata sem használja a »kommunista« szót. Az 1954-ben elfogadott alapszöveg szerint: »A Kínai Népköztársaság a munkások és a parasztok szövetségén alapuló népi demokratikus állam, melyet a munkásosztály vezet«¹² – ezt a passzust 1975-ben úgy módosították, hogy »a Kínai Népköztársaság a munkásosztály vezette proletárdiktatúra szocialista állama, amelynek alapja a munkás–paraszt szövetség«,¹³ 1982-ben azonban visszaléptek, s a »proletárdiktatúra« helyett ismét »népi demokratikus diktatúráról« szól a szöveg. Ez a frazeológia fontos, hiszen elég egyértelmű, hogy az első és utolsó változatban a »nép« fogalmába a nemzeti burzsoázia is beleértendő.” (Kiemelések Polonyitól.)

Mi a magunk részéről itt kevésbé érezzük a változást, hiszen a „népi demokratikus diktatúra, lényegében proletárdiktatúra” kifejezés nem azt jelenti, hogy itt terminológiai fordulat következett be, hanem csak egy másik kifejezést az előző alkotmányszövegekben (és a jelenlegi szövegben is) szereplő proletárdiktatúra szófordulattal azonosítanak. De nem kizárt, hogy az értelmezés tágult, hiszen a számos népi kínai dollármilliárdos lakhelyéül szolgáló, kommunisztikus karaktere ellenére is üzletiesedő Kínai Népköztársaságban is csupán alkotmánytörvényi fordulat az, hogy a proletariátus diktálna (lásd még az 1. § elemzését is).

Taiwan kérdése a preambulum 23. és 24. mondatában kerül elő. Ez a preambulumszöveg világos területi igény Taiwan¹⁴ vonatkozásában. A „teljes egyesítés” „szent kötelezettsége” mindenesetre a Kínai Népköztársaság állampolgárainak tevéleges magatartását is

¹¹ Hirn 2006: 39.

¹² Ez az 1954-es kínai alkotmány 1. cikkének szövege, lásd: Zhou–Liu–Mao 1954: 58.

¹³ A Kínai Népköztársaság Alkotmánya, Alapelvek 1. §.

¹⁴ A Taiwanra vonatkozó, érintőlegesen tárgyunkhoz tartozó szakirodalomból érdemes megemlíteni az alábbi műveket: Toder 1978; Rubinstein 1999; Zhao 1999–2000; Belogorova 2000; Hung 2000; Tang 2003.66 Preambulum

igényli. Vagyis a hadkötelezettek fegyveres fellépése, illetve a hátszágban maradottak kitartása vezethető le a szövegből. A Fujian tartomány közelében fekvő Taiwan kérdését itt nem tárgyaljuk; az bizonyos, hogy kevés állam maradt, amely nem a népi Kínát, hanem Taiwan ismeri el (ilyen a Vatikán, illetve néhány afrikai és dél-amerikai ország).¹⁵ A Kínai Népköztársaság az „egy Kína” elvet hirdeti,¹⁶ s hivatalosan Taiwan is Kína részének tartja magát – de nem a Kínai Népköztársaság részének. Az álláspontok viszonylagos közeledése ellenére a Peking és Taipei közötti feszültségek és az egymással szembeni igények akkor is fennállnak, ha az egymás területére történő belövésekkel már jó ideje felhagytak. A kí-naiak Taiwanra irányuló figyelme csak fokozódott Hongkongnak¹⁷ (1997. július 1.) és Makaónak¹⁸ (1999. december 20.) az anyaországhoz való visszatérésével. Érdeemes megjegyezni, hogy a hongkongi és taiwani kínaiak befektetései nagyban hozzájárultak a kínai gazdaság világszerte csodált sikereihez, és a taiwani gazdaság is sokat profitált a kínai kapcsolatokból. A kínai politikai testületekben általában jelen vannak „Taiwan tartomány képviselői”.

Kérdés persze, hogy a Taiwan területére támasztott igényt miként is kell egy preambulumba foglalt kötelezés esetén értelmeznünk, a szándék komolysága azonban nem vitatható. A szándékot erősíti a Kínai Népköztársaságban 2006-ban elfogadott törvény, mely szerint a szárazföldi Kína nem riad vissza az erőszak alkalmazásától abban az esetben, ha taiwani részről megkísérlik a függetlenség kinyilvánítását. A 2008-ban megválasztott Kína-barát taiwani elnök, Ma Yingjiu (Ma Ying-jeou) a jóakarát jeleként nemrégiben baráti gesztust tett Peking felé két, ajándékként felkínált pandamedve elfogadásával („pandadiplomácia”)¹⁹ és más lépésekkel, sőt a szárazföldi Kína és Taiwan 2010-től szabadkereskedelmi övezetet hozott létre, ám jelenleg lehetetlen megjósolni Taiwan jövőjét.

¹⁵ Összesen huszonöt olyan állam van, amely a magát Kínai Köztársaságnak (kínaiul *Zhonghua Minguo*) nevező államot, vagyis Taiwan ismeri el.

¹⁶ Jellemző az alábbi, magyar nyelven 2000-ben megjelent szöveg: „Csak egy Kína van. Taiwan tartomány a Kínai Népköztársaság területének szerves része. Bármely országnak, mely diplomáciai kapcsolatot kíván létrehozni Kínával, késznek kell mutatkoznia arra, hogy minden diplomáciai kapcsolatot megszakítson a taiwani hatóságokkal és elismerje a Kínai Népköztársaság kormányát mint egyedül legális kínai kormányt. A kínai kormány nem fogja eltérni, hogy bármely ország „két Kína”, vagy „egy Kína, egy Taiwan” létrehozásán mesterkedjék. Nem tolerálja továbbá azt sem, ha bármely, a Kínai Népköztársasággal hivatalos diplomáciai kapcsolatot tartó ország a taiwani hatóságokkal hivatalos kapcsolat létrehozásán mesterkedik” (Qi 2000: 71). A szöveg a kormányelismerésre utaló szövegrészen túl a *genus proximum*ot jelentő államelismerést is elvárja.

¹⁷ A Hongkongra vonatkozó irodalomból lásd Akatova 1959; Chiu–Jao–Yuan 1987; Dodsworth–Mihaljek 1997. Hongkong nemzetközi jogi helyzetéről (Makaó említése nélkül) szól a talán legismertebb nemzetközi jogi tankönyv: Shaw 2007: 912–913.

¹⁸ A Makaóra vonatkozó irodalomból lásd Lo–Hing 1989; Lo–Yee 1991; Porter 1997.

¹⁹ A pandadiplomácia régi gyökerekkel büszkélkedhet: már a Tang-dinasztia idején Wu Zetian (ur. Kr. u. 690–705) császárnő is ajándékozott óriáspandapárt a japán császárnak. A diplomácia ezen formáját az 1950-es években újította fel a Kínai Népköztársaság, 1958 és 1982 között Kína 23 pandamedvét ajándékozott más országoknak. Taiwanon a pandapár elfogadásának ügye 2005-től húzódozott. Taipei 2006. március 31-én visszautasította a két panda elfogadását, mondván, hogy a szubtrópusi szigeten nem tudnák az állatok egészségét megőrizni. Az új taiwani elnök azonban 2008 karácsonya előtt elfogadta az óriáspandákat. 67 Preambulum

Fontos szót ejtenünk az úgynevezett „négy alapelvről” (*si xiang jiben yuanze*), amelyet az alkotmány is tartalmaz. A négy alapelv a következő:

- a szocializmushoz (a „szocialista úthoz”) való ragaszkodás elve;
- a népi demokratikus diktatúra fenntartásának elve;
- a Kínai Kommunista Párt (KKP) vezető szerepe fenntartásának elve;
- a marxizmus-leninizmus és a Mao Zedong-i eszmék követésének elve.

Ezek a - Deng Xiaopinghez kötődő - elvek adják gyakorlatilag a kínai alkotmány alapelveinek sajátosan kínai kommunista jellegét.²⁰ A következőkben alapelvek címén ismertetett princípiumok nagy része minden demokratikus állam alkotmányában megtalálható, ezek afféle „közös demokratikus örökséget” képeznek, közösnek tekinthető alapelvek. A kínai „színezettel” bíró alapelvek a kínai alkotmányjog sajátos elveinek, alapelveinek, elvi tételeinek tekinthetők.

²⁰ Lin 2000: 22. (2.02. pont).

II. ALAPELVEK

A kínai alkotmány alapelveit az első rész tartalmazza (1-32. §). Az alapelvek meglehetősen szerteágazóak. Olvashatunk itt a Kínai Népköztársaság meghatározásáról (1. §); a népszuverenitásról (2. §); a demokratikus centralizmusról és a hatalommegosztásról (3. §); a kisebbségi jogokról (4. §); a szocialista jogrendről (5. §); a tulajdonról, az állami tulajdonról, a szocialista közösségi tulajdonról, a magántulajdonról (6-13. §); az állami tervezésről és a takarékoságról, a szocialista piacgazdaságról (14-18. §); az oktatásügyről, a kulturális örökségről (19-24. §); a születésszabályozási politikáról (25. §); a környezetvédelemről, az egyszerűség alapelvéről, a felelősségről, a bürokráciáról, a társadalmi rend védelméről, a fegyveres erőkről, a közigazgatásról, a külföldiekéről és a menedéjogról (26-32. §). Az alapelvek közül valamennyit tárgyaljuk.

II.1. A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG MEGHATÁROZÁSA (1. §)

Ennél a definíciónál figyelemmel kell lenni a preambulum 13. mondatáról írtakra is. Tehát a Kínai Népköztársaságot eszerint a munkásosztály vezeti, ez a népi demokratikus diktatúra (proletárdiktatúra) olyan szocialista állama, melyet a munkás-paraszt szövetség alapoz meg. Fontos, hogy az alapvető államberendezkedés a szocialista rendszer, tehát az ettől való eltérés nincs engedélyezve. Az utolsó mondat a szocialista rendszer rombolásáról szól, amely tilos mind a természetes személyek (az emberek), mind a szervezetek (jogi személyiséggel rendelkező vagy nem rendelkező személyegyesülések vagy vagyontömegek, azaz jogi személyek, továbbá jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezetek) számára. A szövegből ugyan nem derül ki, de feltehető, hogy a tiltás csak a „rombolás” szó köznapi értelemben használatos jelentésére vonatkozik, nem pedig arra a büntetőjogi értelemre, amely a (magyarországi) államellenes bűncselekmények körében ismert rombolás nevű bűncselekményre vonatkozatható.

II.2. A NÉPSZUVERENITÁS (2. §)

A Kínai Népköztársaságban az alkotmány szerint a nép a szuverén, azaz a főhatalom gyakorlója és letéteményese, minden hatalom a néptől ered. A szakasz első mondata a népszuverenitás klasszikus megfogalmazása („A Kínai Népköztársaságban minden hatalom a népé.”). A Magyar Köztársaság jelenleg hatályos Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 2. § (2) bekezdése az elhelyezés szempontjából is hasonlóan szerepelteti a népszuverenitásról szóló szövegrészt, sőt mi több, maga a textus is pontosan úgy hangzik a magyar alkotmányban, mint a kínaiában: „A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé [...]”. A továbbiakban a kínai alkotmány nem tesz világosan különbséget aközött, hogy ez a hatalomgyakorlás a választott képviselők útján, vagy közvetlenül,

Demokratikus centralizmus, hatalommegosztás

vagy mindkét módon történik-e. A magyar alkotmány mindkét módot nevesíti szövegében. A második mondat azonban hallgatással mellőzi a – számos magyar alkotmányjogász által kárhóztatott – nép általi közvetlen hatalomgyakorlásra való utalást.²¹

A kínai alkotmány 2. § 2. mondata ezek után a hatalom gyakorlójaként nevesíti az Országos Népi Gyűlést (a továbbiakban: ONGY, ez a kínai parlament), valamint a különböző szintű területi népi gyűléseket. A területi és a helyi szint elkülönítése abból ered, hogy a kínai alkotmánytantudósok szerint az államhatalom központi és helyi szintre oszlik, ez indokolja a megosztást, szemben az unitárius szemléletű népszuverenitás-elmélettel.²²

A 2. § 3. mondata a népet jelöli meg a gazdaság, a kultúra és a társadalom ügyeinek irányítójaként, ez kiterjed egyben az „országos ügyekre” is. Ez részben emlékeztet a korábbi hazai népi ellenőrzés rendszerére. Az effajta irányítás nem közvetlen hatalomgyakorlást, hanem egyfajta társadalmi ellenőrzést jelez. A kínai népszuverenitást a nyugati irodalom csak kötelességszerűen, megemlítve tárgyalja.²³

II.3. DEMOKRATIKUS CENTRALIZMUS, HATALOM-MEGOSZTÁS (A HATALMI ÁGAK ELVÁLASZTÁSA) (3. §)

A demokratikus centralizmus leninista alapelv, amelyet a Mao Zedong tanait magába építő kínai kommunizmus is fenntartott. A marxizmus-leninizmus szakértői a *Mi a teendő?* című Lenin-műben találják meg a demokratikus centralizmus ősforrását.²⁴ A szöveg beható vizsgálata azonban csak érintőleges egyezést mutat ki. A következőket olvashatjuk: „Egyszóval a specializálás szükségszerűen feltételezi a centralizálást, és a maga részéről okvetlenül megköveteli azt.”²⁵

„Csakis egy olyan centralizált harci szervezet, amely állhatatosan szociáldemokrata politikát folytat, és úgyszólván minden forradalmi ösztönt és törekvést kielégít, tud

²¹ Én nem tudok egyetérteni sem a kínai szabályozással, sem a magyar alkotmányjogászok talán többségi véleményével. A nép számára ugyanis biztosítani kell az amúgy is minimális térre visszaszorult közvetlen hatalomgyakorlást, úgy azonban, hogy ez nem irányulhat a hatalom bűnös megszerzésére, államellenes bűncselekmények vagy emberölés, illetve más, személy elleni, vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére, valamint egyáltalában semmiféle bűncselekmény, de még szabálysértés elkövetésére sem, mert az már visszaélés lenne a hatalommal.

²² Xu 1996: 43, 42. jegyzet. Idézi Lin 2000: 36, 89. jegyzet.

²³ Lin 2000: 36 (2.18. pont).

²⁴ Arról, hogy a demokratikus centralizmus elvének kidolgozója Lenin volt, lásd Annaházi et al. 1972: 9.

²⁵ Az általunk idézettől eltérő, nem túl adekvátnak tűnő szövegeket idéz a demokratikus centralizmus megjelenésének példájaként Annaházi et al. 1972: 17. skk. Maga a „demokratikus centralizmus” kifejezés Leninnél nem található meg. A Lenin-idézet forrása: Lenin 1948: 292. Oroszul: „Odnim slovom, specializacija neobhodimo predpolagajet centralizaciju i, v svoju očered, bezuslovno trebuet ee.” Lenin 1935: 461.70 Alapelvek

ja a mozgalmat megóvni attól, hogy meggondolatlan támadásba menjen át, és egyedül az tudja a sikert ígérő támadást előkészíteni.”²⁶

„Azt hiszem, mindenki elismeri, hogy a »széles demokratikus elv« a következő két szükséges előfeltételt foglalja magában: először is a teljes nyilvánosságot, másodsor minden funkciónak a választás útján való betöltését. Nevetséges volna demokráciáról beszélni a nyilvánosság nélkül, mégpedig olyan nyilvánosság nélkül, amely nem szorítkozik csupán a szervezet tagjaira. Demokratikusnak nevezzük a német szocialista párt szervezetét, mert ebben a pártban minden nyilvánosan történik, beleértve a pártkongresszus üléseit is; de senki sem fogja demokratikusnak nevezni az olyan szervezetet, amelyet a titok leple zár el mindenki elől, aki nem tag.”²⁷

Mi a demokratikus centralizmus? Leninnek tulajdonított értelemben az 1950-es évek brosúrái úgy magyarázták, hogy az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. Kongresszusán a Lenin által kidolgozott szervezeti elvek határozták meg az új típusú párt alaptörvényét, a demokratikus centralizmust. Ezen elv alapján a bolsevikok a forradalmi mozgalom irányítására képes egységes és központosított pártot hoztak létre Lenin vezetése alatt.²⁸ A demokratikus centralizmus biztosítja, hogy a döntések az érintett tagság legszélesebb tömegeinek véleményét tükrözzék, és eredményes végrehajtásukban a szervezet tagjai is egységesen vegyenek részt. A demokratikus centralizmus főbb elemei: A vezető testületek tagjait demokratikusan és titkosan, alulról felfelé választják meg. A felsőbb hatalmat gyakorló felettes testület (szerv) döntései kötelezőek az alsóbb szintű (alsóbb fokon eljáró) szervekre és a tagokra nézve. A döntések demokratikus vitában, többségi alapon születnek, s ezeket a kisebbség is köteles képviselni és végrehajtani (esetleges további ellenvéleményét csak a döntést hozó fórumon vagy a felsőbb szerv előtt hangoztathatja). A választott testületek rendszeres beszámolóval tartoznak választóiknak. A testületek tagjai két választás között felmenthetők, illetőleg visszahívhatók tisztségükből.

Valaha valamennyi népi demokratikus ország a kizsákmányoló polgári állam jellemzőjének tartotta a népszuverenitás mellett a másik fő elvet, a hatalommegosztás elvét.²⁹ A hatalommegosztással kapcsolatosan szükséges néhány elvi tételt leszögezni. A klasszikus hatalommegosztási elmélet megfogalmazója Charles-Louis Secondat de

²⁶ Lenin 1948: 299. Oroszul: „Tolko centralizovannaja boevaja organizacija, vyderžanno provodjašaja social-demokratičeskiju politiku i udovletvorjajušaja, tak skazať, vse revoljucionnye instinkty i stremlenija, v sostojanii predochranit' dviženije ot neobdumnoj ataki i podgotovit' obešajusuju uspech ataki.” Lenin 1935: 466.

²⁷ Lenin 1948: 299. Oroszul: „Vsjakij soglasitsja, verojatno, čto »širokij demokratičeskij princip« vključaet v sebja dva sljedojusie neobchodimye uslovija: vo-pervych, polnuju glasnosť i, vo-vtorych, vybornosti vsech funkcij. Bez glasnosti smešno bylo by govorit' o demokratizme, i pritom takoj glasnosti, kotoraja ne organičivalas' by členami organizacii. My nazovem demokratičeskou organizaciju nemeckoj socialističeskou partii, ibo v nej vse delaetsja otkpyto, vplot' do zasedanij partijnovo sezda; no nikto ne nazovet demokratičeskou organizaciej takuju, kotoraja zakryta ot vseh ne-členov pokrovom tajny.” Lenin 1935: 467.

²⁸ Kassai 1951: 4-5.

²⁹ Bihari 1967: 177.71 Demokratikus centralizmus, hatalommegosztás

Montesquieu volt, aki *A törvények szelleméről* című, 1748-ban megjelent művében fejtette ki ez irányú elveit.³⁰ A hatalommegosztásnak magyar nyelven 1989 után jelentős irodalma született.³¹ Kínában is létezik valamiféle hatalommegosztás, bár tökéletes elválasztás a hatalmi ágak között aligha lehetséges bárhol a világon.³²

A kínai alkotmány világosan kifejezésre juttatja, hogy a központi és a területi állami szervek hatalma megosztott. Ez tehát egy sajátos hatalommegosztás, amely a 2. § 1. mondata elemzésénél írt államhatalom-értelmezésből ered. A központi és területi állami szervek a gyakorlatban – bár ez az alkotmányban tételesen nem szerepel – a KKP Központi Bizottságának irányítása alatt állnak, tehát a volt kommunista országok gyakorlatából ismert „kettős hatalommal” találkozhatunk itt is, az állami szervezetek, az államigazgatásnak is van hatalma, de a párt Központi Bizottsága (és Politikai Bizottsága) irányít. Ugyanakkor a kínai alkotmány kiemeli a helyi mozgalmak és kezdeményezések alapelvét, amely sajátos kínai alapelvnek tűnik. Az állam szervei közül az adminisztratív (államigazgatási, közigazgatási, azaz a végrehajtó hatalom), az ítélkező (azaz a bírói vagy törvénykező hatalom) és az ügyészi szervek vannak megnevezve, ezeket a népi gyűlések (azaz a törvényhozó szervek) hozzák létre, és ezeknek tartoznak felelősséggel. Tehát a törvényhozás a végrehajtás és az igazságszolgáltatás felett áll.

³⁰ Montesquieu 2000.

³¹ Külföldi műveket is idézve lásd: Vile 1967; Fromageau–Troper 1980; Sári 1995; Sári 1998; Pariente 2006; Sári 2007: 37–52.

³² Taiwan a Sun Yat-sen-féle Kínai Köztársaságtól „örökölte” a lényegében nem hatalom-megosztásos öt hatalmi ágat, melyet a nemzeti kormány uralt. Taiwan autoriter politikai berendezkedésű állam maradt az 1990-es évek elejéig, fejlődőképes gazdasága ellenére. A szigeten öt hatalmi ág van: a törvényhozási funkciót ebből három jeleníti meg együttesen: a Nemzetgyűlés, a Törvényhozó Yuan (azaz testület, hatalmi ág), és az Ellenőrző Yuan. A végrehajtó hatalmat a Végrehajtó Yuan, az igazságszolgáltató (bírói) hatalmat az Igazságügyi Yuan gyakorolja. A Főbírók Tanácsa kimondta, hogy az első háromként felsorolt hatalmi ág felel meg funkcionálisan a parlamentnek. Mindezekről bővebben lásd Jordán 2005: 206, 338, 25. és 26. jegyzet. A 26. jegyzet a taiwani hatalmi ágakkal kapcsolatosan angol nyelvű forrásokat is felsorol. Egyébként önmagában nem az az érdekes, hogy nem három, hanem öt hatalmi ág van, hanem az, hogy három „alhatalmi ág” (nem forrásszerű kifejezés) teszi ki a montesquieu-i törvényhozó hatalmat. Sokan külön hatalmi ágnek tartják vagy tartották a klasszikus „hatalmi triász” (törvényhozó, végrehajtó, bírói) mellett a köztársasági elnököt, a közigazgatást, a municipális (helyi) hatalmat, a pártokat, a sajtót (médiát), az állampolgári jogok országgyűlési biztosát (ombudsmant), a közérdekű nyomásgyakorló szervezeteket (P.I.G.) stb. A szintén öt hatalmi ágat ismerő Costa Ricában a választói hatalom és a számvevői (auditori, ez azonosítható az ellenőrző hatalmi ággal) hatalom is hatalmi ág, ha csak „alhatalmi ág” is. (Hatalmi ágaknak számítanak az ezeket gyakorló szervek, de nem azonos a rangjuk a klasszikus „hatalmi triász” elemeivel.)⁷² Alapelvek

II.4. A KISEBBSÉGI JOGOK (4. §)

Nagyjából 9,6 millió km²-es területével a Kínai Népköztársaság – Oroszország és Kanada után – a világ harmadik legnagyobb területű országa. Lakosságát 2007-ben 1 315 884 000 főre becsülték – ezzel a világ legnépesebb állama. Kínában ötvenhat etnikai csoport alkotja a népességet. A többségi népesség a *han* kínai vagy röviden *han*, amely Kína lakosságának körülbelül 91%-át adja,³³ a maradék 9%-on 55 egyéb népcsoport osztozik, ők együttesen több mint 100 millió főt tesznek ki, ez nagyjából Mexikó lakosságával egyezik meg. A legnagyobb a *zhuang* nemzetiség mintegy 15 556 000 fővel (2000-es adat), a legkisebb a Tibetben élő *lhoba/luoba* nemzetiség, melynek összlétszáma 2322 fő.³⁴ Az egyes népeken belül is léteznek különféle kisebb csoportok, szubetnikumok.

Az alkotmány biztosítja a nemzetiségek számára a törvény előtti egyenlőséget. Az etnikai kisebbséget alkotó nemzetiségek autonómiájáról szóló rendelkezések az 1982. évi hatályos alkotmány eredeti szövegében is szerepeltek. A részletes szabályokat a regionális nemzeti autonómiáról szóló 1984. évi törvény szabályozza (erre „autonómiatörvény” néven szokás hivatkozni). Bár a kisebbségek számbelileg csak a népesség mintegy 9%-át teszik ki, az ország földrajzi területének 60%-án található meg elszórva.³⁵ A nemzetiségi területeken egy gyermeknél többet is vállalhatnak a családok. A *hanok* az ország egész területén élnek, a nemzetiségek az északi, északkeleti, északnyugati, délkeleti és délnyugati határvidéket lakják. Az alkotmány és a törvények szerint a kínai állam biztosítja a kisebbségi jogokat. Ez azt jelenti, hogy valamennyi nemzetiség egyenlő törvényes helyzetét, státusát illetően.³⁶ A kisebbségek őshonos területeiken területi autonómiát élveznek, úgy azonban, hogy maguk az egyes földrajzi területek a Kínai Népköztársaság elválaszthatatlan részét képezik.³⁷ A nemzetiségek szabadon használhatják és fejleszthetik nyelvüket, írásukat. Ebben a tételben megfogalmazódnak a nyelvi jogok mint kisebbségi jogok, másrészt szerepel benne az eltérő írásrendszerek használatának, fejlesztésének joga és a névviselés kérdése is (bár ez utóbbi explicite nincs benne az alkotmányszövegben). A *han* nemzetiség tagjai a kínai nyelv valamelyik változatát beszélik (ezek közül az észak-kínain alapuló köznyelv, a *putonghua* a hivatalos). Az 55 közül 53 kisebbségi népcsoport használja saját (nem kínai) nyelvét, 23 népcsoportnak saját írása is van. A *huik* és a mandzsuk kínaiul beszélnek,³⁸ bár a mandzsuk egy része lassan újratanulja ősei nyelvét. A törvények biztosítják mind az egyéni kisebbségi jogok, mind a kollektív kisebbségi jogok egyes elemeinek megvalósulását.

³³ Lin 2000: 41. (2.27. pont).

³⁴ Qi 2000: 41–44.

³⁵ Részletesen lásd: Lin 2000: 155–158 (6.21–6.25. pont).

³⁶ Lin 2000: 41 (2.28. pont).

³⁷ Lin 2000: 41 (2.28. pont), főszöveg és 128. jegyzet.

³⁸ Qi 2000: 40–41.

A joguralom (jogállam), a szocialista jogrendszer

II.5. A JOGURALOM (JOGÁLLAM), A SZOCIALISTA JOGRENDSZER (5. §)

Itt a joguralom³⁹ (angolul *rule of law*) alapelveivel, vagy kontinentális jogi értelemben a német eredetű jogállam (ném. *Rechtsstaat*; fr. *Etat de droit*) alapelveivel állunk szemben (kínaiul *fazhi*). Shen Zongling kínai professzor ezzel kapcsolatban érdekes elméletet tett közzé kínai nyelven, amelyben a joguralmat, azaz a törvények uralmát szembeállítja az ember, az emberek uralmával. A professzor szerint a jog uralma és az emberek uralma háromszor csapott össze a történelem során. Az első összecsapás a császárkori Kínában, a Hadakozó fejedelemségek korában történt (Kr. e. 453–221), és a konfucianusok és legisták között zajlott. A történelem ekkor az emberek uralmának sikerét hozta Kínában, a legutóbbi 2000 év története Kínában ennek jegyében telt. Az ókori Görögországban is lefolytatták a jog uralma és az emberek uralma körüli vitát, ez volt a második összecsapás. Platón (Kr. e. 428/427–Kr. e. 348/347) az emberek által gyakorolt uralmat részesítette előnyben, s úgy tartotta, hogy mindaddig, amíg nem egy filozófus lesz az uralkodó, addig az állam nem szabadulhat a csapásoktól, nem lesz béke. Arisztotelész (Kr. e. 384–322) úgy foglalt állást *Politika* című művében, hogy az érzelmentes jog általi szabályozás jobb, mint az érzelmekkel bíró emberi lények általi. A harmadik összecsapás pedig a 17–18. században a feudalizmus és a burzsoázia között zajlott le.⁴⁰

A törvénytörvények szakasz kifejti a szocialista jogrendszer egységének állam általi védelmi kötelezettségét. A törvények és rendeletek nem lehetnek az alkotmánnyal ellentétesek, azaz az alkotmány mint alaptörvény⁴¹ (német *Grundgesetz*) meghatározza a megismerési értelemben vett jogforrások közül a jogszabályi hierarchia alsóbb szintjén állókat. Vagyis a törvények és rendeletek az alkotmányban írt szabályokat bontják ki, valósítják meg, részletezik, de sohasem lehetnek ellentétesek az alaptörvénnyel. Valamennyi szervezet az alkotmánynak és a törvényeknek van alávetve. Az alkotmány külön kitér arra, hogy minden, alkotmány sértő és törvényellenes cselekményt ki kell vizsgálni. A szakasz utolsó mondatának az az értelme, hogy sem egyes személyek, sem szervezetek nem állnak az alkotmány és a törvények felett, beleértve a KKP-t is.

³⁹ A magyar jogi nyelv általában a *rule of law* kifejezést használja, mivel a „joguralom” szó nem fedi a kifejezés valódi értelmét. Érdekes, hogy a kínaiak a *common law* körében használatos kifejezést vették át a kontinentális jogállam helyett.

⁴⁰ Az elmélet kifejtése: Shen 1999. Más kapcsolódó kínai nyelvű irodalmak a joguralom tárgyköréből: *Fazhi yu renzhi...* 1981, Zhang 1998. Kínai szerzőtől angol nyelven: Cao 2001. Az elméletet ismerteti: Lin 2000: 38 (2.21. pont), főszöveg és 121. jegyzet. A kérdéskör az 1980-as évek elején is vita tárgya volt Kínában.

⁴¹ A kínaiak az alkotmányt állami alkotmánynak (angolul *state constitution*) tekintik (feltehetően az arrafelé gyakori pártalkotmánnyal való szükségszerű szembeállítás okán). Az állami alkotmány elnevezésre lásd Saich 2004: 378, 382.

II.6. A TULAJDON, AZ ÁLLAMI TULAJDON, A SZOCIALISTA KÖZÖSSÉGI TULAJDON, A MAGÁNTULAJDON (6–13. §)

Az egyik legalapvetőbb, ugyanakkor legsérülékenyebb alapjog a tulajdonhoz való jog. A tulajdon (latinul *dominium, proprietas*) fogalmát a római jogban alkották meg legszemléletesebben, ehhez igazán a modern magánjog sem tudott sokat hozzátenni. Meg kell jegyezni, hogy konkrét definíciót a rómaiak nem használtak a tulajdonra, hanem a meghatározás a *Digesta* két, valamint az *Institutiones (Iustiniani)* egy szöveghelyből állítható össze. A tulajdon „egy dolog feletti teljes [jogi – K. Gy.] hatalom” (lat. *plena potestas in re*, I. 2, 4, 4; Ulp. D. 32, 73 pr.), amelynél fogva „a magáéban mindenki megteheti mindazt, amivel nem zavar másokat” (*in suo... hactenus facere licet, quaetenus nihil in alienum immittat*, Ulp. D. 8, 5, 8, 5).

A kínai alkotmány szerint az állam szocialista gazdasági rendszerének alapja a termelőeszközök szocialista közösségi (kollektív) tulajdona. Ugyanakkor az alkotmány más tulajdoni formákat is elismer (a szocialista közösségi tulajdon és az állami tulajdon mellett a magántulajdont is), fenntartja azonban a közösségi tulajdon központi szerepét. A szocialista tulajdon szent és sérthetetlen, és az állam védelme alatt áll. A gazdaság ugyanakkor kétszintű: az állami tulajdon és a szocialista közösségi tulajdon (kollektív tulajdon) mellett a magántulajdont is tiszteletben tartják.

Az 1999. évi alkotmánymódosítás hat módosító rendelkezést tartalmazott, melyekről a Kínai Kommunista Párt XV. kongresszusa hozta meg a döntést. Megfogalmazták a sajátos kínai piacgazdaság alapelveit, kimondták a magángazdaság és az állam által irányított népgazdaság egyenjogúságát. Deng Xiaoping elmélete az alkotmány preambulumban is helyet kapott.⁴²

A 10. § 6. mondatát csak a speciális kínai körülmények fényében lehet értelmezni: „Minden földhasználó szervezet és személy a földet köteles ésszerűen használni.” Nem túlzás a dolgot élethalál kérdésének tekinteni, ha tudjuk, hogy a kínai szárazföldnek csupán alig több mint 10%-a alkalmas a művelésre (nagyjából 95 000 000 hektár⁴³). Ebből kell a világ népességének több mint egyötödét eltartani.

Fontos a 11. § garanciális szabálya is: „A törvényi szabályozás keretei között az egyéni vállalkozások, a magánvállalkozások és az egyéb nem közösségi tulajdonú gazdaságok a szocialista piacgazdaság fontos alkotórészei. Az állam védi az egyéni vállalkozások, a magánvállalkozások és az egyéb nem közösségi tulajdonú gazdaságok törvényes jogait és érdekeit. Az állam ösztönzi, támogatja és irányítja a nem közösségi tulajdonú gazdaságok fejlődését, továbbá a törvények szerint ellenőrzi és szabályozza a nem közösségi tulajdonú gazdaságokat.”

Az alkotmány kimerítően szabályozza az állami tulajdon tárgyait. Az állam gondoskodik a természeti kincsek ésszerű felhasználásáról, és védi az értékes állatokat és növé

⁴² Lin 2000: 18 (1.23a pont).

⁴³ Erre az adatra lásd Qi 2000: 12. Van olyan forrás, amely szerint a földek 14,86%-a volt felszántható 2005-ben (CIA – *The World Factbook*, <http://www.cia.gov/publications/the-world-factbook/geos/ch/html>).

Állami tervezés, takarékoság, szocialista piacgazdaság nyeket a jogtalan behatásoktól. Az állam fellép a természetkárosítás ellen. Az állatok és a növények körében ki kell emelnünk, hogy Kína állat- és növényvilága különösen gazdag, flórája Malajzia és Brazília után a harmadik leggazdagabb a világon.

A tulajdonjog alkotmányos szabályozása körében jelentős a kisajátítás szabályozása. A 10. § 2. mondata és a 13. § 3. mondata elfogadhatóan szabályozza a kérdést, körülbelül hasonlóan, mint az EU-tagállami alkotmányok közül a cseh.⁴⁴ A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy szükség lenne a szabályozás pontosítására és betartatására. Főleg az építkezésekkel kapcsolatban gyakran előfordul, hogy emberek ingatlanját elveszik, de nem biztosítanak megfelelő kártalanítást. Ezért Kína számára helyesebb lenne egy igazságosabb gyakorlatra való áttérés.

II.7. ÁLLAMI TERVEZÉS, TAKARÉKOSSÁG, SZOCIALISTA PIACGAZDASÁG (14–18. §)

Az állami tervezés megalapozása az állami gondoskodás, amely többek között a legújabb technológiák alkalmazásában nyilvánul meg. Ehhez társul a gazdasági ellenőrzés és a vállalatok feletti felügyelet rendszere, a szocialista felelősség hangsúlyozása.⁴⁵ A 14. § 2. mondata az állam szigorú takarékoságát, pazarlás elleni fellépését hangsúlyozza. Talán csak a 2008. évben kezdődött világgazdasági válság tükrében mondható meg, hogy mennyire hasznos ez az elv. A takarékosághoz társul az alkotmány szerint ésszerű (prudens) kiadástervezés, ezzel együtt jár a nép életének javítása mind anyagi, mind szellemi téren. Az alkotmány 14. § 4. mondata szögezi le az erős társadalombiztosítási rendszer megteremtésének igényét. A 15. § meghatározza a szocialista piacgazdaság megvalósítását, és ennek következtében előírja a gazdasági törvényhozási tevékenység fokozását, a makrogazdasági felügyelet erősítését, a gazdasági rend védelmét.⁴⁶ Fontos a vállalati öngazgatás hangsúlyozása (16–17. §) és a kínai–külföldi vegyesvállalatok működésének engedélyezése (18. § – a külföldi itt állampolgárság szerinti megkülönböztetésre utal). Ez utóbbi a gazdasági fejlődés motorja, érdemes itt a kínai–afrikai, valamint a kínai–oroszlációra is figyelemmel lenni a külföldi (taiwani, szingapúri, egyéb) kínaiak és nyugati üzletemberek befektetései mellett.

⁴⁴ A cseh alkotmány 11. § (4) bekezdése foglalkozik a tárgykörrel: „A kisajátítás, illetve a tulajdonlathoz való jog kényszerű korlátozása közérdekből, törvény alapján, és kártérítés mellett lehetséges.” Magyar fordítását lásd: Tóth 1997: 86–101.

⁴⁵ A szocialista felelősségnek ékes példája volt a melaminmérgezéssel kapcsolatos elsőfokú büntetőeljárásban eljárás alá vont két személy – a gyártó cég és a forgalmazó cég közvetlenül felelős vezetői – halálos ítélete. (Mintegy 300 000 gyermek betegedett meg, hat kisbaba kapott halálos mérgezést a melamin tartalmazó tápszertől.)

⁴⁶ Ezek a tárgykörök a magántulajdon állami tulajdonnal egyenlőnek való elismerése folytán váltak fontossá. Lin 2000: 33, főszöveg és 73. lábjegyzet. Ez is közrejátszott a kínai szocialista piacgazdaság kirobbanó fejlődésében.

II.8. AZ OKTATÁSÜGY, A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG (19–24. §)

Ebben a részben az alkotmányszöveg főként az oktatásügy, a tudomány fejlesztése és a kulturális örökség körében jelöl ki fejlesztendő területeket. Az oktatás körében az állam nem tesz különbséget az egyes iskolatípusok között, ideértve az önkéntesen szervezett oktatási formákat és a magántanulást, valamint az iskolai előkészítő oktatást is. Fontos a nagyszámú képzések köre is (23–24. §). Az írástudatlanság felszámolása a hatalmas lakosság körében alkotmányos cél (19. § 2. mondat). (1990-ben a felnőttkori írástudatlanság a népesség 22,23%-ára volt jellemző, az iskoláskorúak körében ez 10,34% volt. 2000-ben ez a felnőttek esetében 8,72%-ra, az iskoláskorúak körében 4,8%-ra csökkent. Az írni és olvasni tanultak körében 1991-ben 5 300 000-en nem tudtak írni, közülük 3 300 000 volt nő. 2001-re ez az adat 2 210 000, illetve 1 300 000 fő volt.)⁴⁷ A kínai nyelvjárásokkal és az 55 nemzetiséggel kapcsolatos nyelvi problémák miatt érthető cél a hivatalos kínai köznyelv (*mandarin, putonghua*) terjesztése, amely hasonló szerepet tölt be, mint Németország esetében az irodalmi német nyelv, de gondolhatunk a francia és a spanyol nyelv esetére is, például a bretonok vagy a katalánok esetében. A mandarin kínai nyelvet oktatják a világ egyetemeinek kínai szakain, az egyéb nyelvjárások megtanulásának lehetősége kisebb.

A tudomány és a tömegsport fejlesztésének eredményességét bizonyítja, hogy az USA, Japán, az EU (azon belül főként az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország mellett) és Kína is tudományos nagyhatalom (említhető tudományos nagyhatalomként még Oroszország és Svájc); a kínai sport sikerességét pedig a 2008. évi pekingi olimpia ékesen bizonyította.⁴⁸ Alkotmányban kiemelt cél a nyugati típusú és a hagyományos kínai orvoslás fejlesztése is (21. §). A kulturális örökség védelme a kínai múlt számos kultúrkincse miatt fontos: az építészet, festészet, szobrászat, a kéziratok (elég csak Dunhuangra gondolnunk), a kínai technikával készült nyomtatott könyvek fontos emlékek.

II.9. AZ „EGY GYERMEK” POLITIKÁJA (25. §)

Az „egy gyermek”, pontosabban „születésszabályozás” vagy „tervezett születés” (*jihua shengyu*) politikáját a népességnövekedés mérséklése céljából vezették be (Kína a legnépesebb ország a világon), a növekedő népesség problémája főként az 1970-es évekre vált égető kérdéssé. A hivatalos adatok szerint az elmúlt három évtizedben a születésszabályozási politika eredményeképpen mintegy 400 millió újszülött megszületését „sikerült elkerülni”. A további népességnövekedés elkerülése végett a város lakó *han* családok egy gyermeket vállalhatnak (az 55 nem *han* nemzetiség tagjai azonban két gyermeket is), a vidéken élő családok pedig abban az esetben vállalhatnak két gyermeket, ha az első

⁴⁷ Az írástudatlansággal kapcsolatos statisztikára lásd J_m 2004: 151.

⁴⁸ Az oktatásra átfogóan: Q_i 2000: 149–155. A tudományra: J_m 2004: 144, Q_i 2000: 155–161; a (2004 előtti) olimpiai érmek sportáganként: J_m 2004: 163 és 164 ábrái.

Az „egy gyermek” politikája

gyermek leány. Aki a szabályoknak nem tesz eleget, azt szankciókkal sújtják. Az 1970-es években a népességnövekedés átlag 74 ezrelék volt évente, ez a 2000 utáni évekre 13,38 ezrelékre esett vissza az intézkedéseknek köszönhetően. Más források azt emelik ki, hogy 1990-ben ugyanez az adat 21 ezrelék, a 2003. évben pedig 12,4 ezrelék volt. Viszont 2008-ban 13,71 ezrelék ez a szám.⁴⁹ Megemlítendő, hogy az „egy gyermek” politikájával a 49. § és a 107. § is foglalkozik.

II.10. A KÖRNYEZETVÉDELME, AZ EGYSZERŰSÍTÉS ALAPELVE, A FELELŐSSÉG, A BÜROKRÁCIA, A TÁRSADALMI REND VÉDELME, A FEGYVERES ERŐK, A KÖZIGAZGATÁS, A KÜLFÖLDIEK, MENEDÉKJOG (26–32. §)

Ebben a részben néhány vegyes alapelvet gyűjtöttünk össze. A környezetvédelem alapelvében az életkörülmények jobbításának követelménye szükségképpen együtt jár a természeti környezet védelmével, a szennyezés és egyéb környezetkárosítási formák elkerülésével, megtörténtük esetén felszámolásukkal, a kárenyhítéssel, az eredeti állapot visszaállításával (ha lehetséges). A 9. § 2. mondatára mint szintén alapelvre is figyelemmel kell lenni az értékes állat- és növényfajok védelmére vonatkozólag. Az egyszerűség (egyszerűsítés) alapelvére kifejezetten felhívjuk a figyelmet, főleg a közigazgatás egyszerűsítésére vonatkozó világtendenciát illetően. A felelősség a munkavégzés felelősségét jelenti. A bürokráciát a 27. § első mondat ötödik fordulata negatív jelenségként látatja, amely ellen küzdeni kell. Felhívjuk a figyelmet azonban Max Weber gondolatának eredeti értelmére, miszerint a bürokrácia a közigazgatási rutint jelenti (bővebben lásd a *Das Lob der Routine* című írását). Említendő a népi ellenőrzés elve is, amely egyes kínai jogtudósok szerint a politikai részvétel megnyilvánulása.⁵⁰

A 29. § szól a fegyveres erőkről. A Kínai Népköztársaság fegyveres ereje a népé. A nemzetvédelem, az agresszióval szembeni ellenállás a világ egyik legjelentősebb hadseregének alkotmányos kötelessége. A 30–31. § a kínai közigazgatás felépítését írják le, rögzítik a különleges közigazgatási területek létesítésének lehetőségét (a kérdés bővebb elemzését lásd az államszervezet tárgyalásánál). Az alkotmány rögzíti a Kínában tartózkodó külföldiek jogainak tiszteletben tartását. A politikai menedékkérők számára a Kínai Népköztársaság menedékjogot adhat.⁵¹

⁴⁹ CIA – *The World Factbook*, <http://www.cia.gov/publications/the-world-factbook/geos/ch/html>.

⁵⁰ A 27. § 2. mondata esetében erre a véleményre utal Lin 2000: 267 (10.38. pont).

⁵¹ A politikai menedékkérők pontos számáról nincsen tudomásunk, az azonban tudható, hogy 2008-ban 300 897 vietnami és 30 000–50 000 észak-koreai menekültet tartottak számon. Forrás: CIA – *The World Factbook*, <http://www.cia.gov/publications/the-world-factbook/geos/ch/html>.

III. A POLGÁROK ALAPVETŐ JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI (33–56. §)

A Kínai Népköztársasággal kapcsolatosan kiemelt kérdés az alapvető emberi jogok kérdése.⁵² Az alkotmány, dogmatikailag helyesen, az alapvető jogokat és kötelezettségeket együtt tárgyalja. Itt szükséges elosztatni egy félreértést. Ez abban áll, hogy állítólag az ENSZ Alapokmány fordításakor derült ki, hogy a „jog” szónak a kínaiban nem volt megfelelője. Valójában a tárgyi jog (lat. *ius, norma agendi*; ang. *law*) értelemben vett jognak megfelelt a *fa, falü* szó. Az „alanyi jog”, „jogosultság” szóra (lat. *facultas agendi*, ang. *right*) valóban nem volt meggyökeresedett kifejezés, ez is megalapozhatta – az eltérő hatalomfelfogás mellett – az emberi jogok eltérő értelmezését.⁵³ A fentiek azonban nem jelentik azt, hogy az „emberi jogok” kifejezésnek a mai kínaiban ne lenne ekvivalense – ez a *renquan* szó.

Az alkotmány a következő jogokat sorolja fel:

- állampolgársághoz való jog;
- törvény előtti egyenlőség;
- választójog;
- a véleménynyilvánítás, a sajtó, a szólás, az egyesülés, a tiltakozás és a gyülekezés szabadsága;
- vallásszabadság;
- emberi méltóság;
- személyi szabadság;
- magánlakás szabadsága;
- kommunikációs titkok;
- kritika és javaslattétel joga;
- panaszjog;
- állampolgári jogokban való erőszakos sérelem esetén kompenzációra való jogosultság;
- munkavégzés joga;
- pihenéshez való jog;
- nyugdíjhoz való jog;
- az állam segíti a fogyatékkal élőket;
- oktatáshoz való jog;
- a tudományos kutatás szabadsága, az irodalmi és művészeti alkotás és egyéb kulturális tevékenység szabadsága;
- nők jogai;

⁵² Terjedelmi korlátok miatt nincs mód az alapvető emberi jogok kérdéseinek hosszabb kifejtésére, ezért a magyar olvasóknak az alábbi két kézikönyvet ajánljuk: Halmi-Tóth 2008, Sári-Somody 2008. A vallásszabadság összevetése az egyes 1949 utáni kínai alkotmányok tükrében: Salát2000: 156, 6. jegyzet.

⁵³ Salát2003: 12, 9. jegyzet.

A polgárok alapvető jogai és kötelességei

--a Kínai Népköztársaság védi a külföldön élő kínaiak méltányos jogait és érdekeit, védi a hazatérőknek és az emigránsok hozzátartozóinak törvényes jogait és érdekeit.

Az alkotmány az alábbi kötelezettségeket sorolja fel:

- a Kínai Népköztársaság polgárainak be kell tartaniuk az alkotmányt és a törvényeket, meg kell őrizniük az államtitkot, vigyázniuk kell a közjavakra, meg kell tartaniuk a munkarendet, a közrendet, és tiszteletben kell tartaniuk a társadalmi közérkölcset;
- az alkotmányos jogok élvezetének alapja az alkotmányos kötelezettségek teljesítése;
- az állam számára kötelezettség az emberi jogok védelme;
- tilos a polgárokat bármely módon megsérteni, rágalmazni és hamisan vádolni;
- munkavégzés kötelezettsége;
- oktatással összefüggő kötelezettségek;
- a születésszabályozás politikájának megvalósítása;
- a szülők kötelesek a felnőttkort el nem ért gyermekeiket felnevelni és taníttatni, a felnőtt gyermekek kötelesek a szüleiket támogatni és segíteni;
- tilos a házasság szabadságának megsértése, az idősek, a nők és a gyermekek bántalmazása;
- tilos más polgárok törvényes jogainak megsértése a szabadságok gyakorlása és a joggyakorlás során, ezeket az állammal, a társadalommal és a kollektívával szemben sem lehet elkövetni;
- az állam egységének megóvása;
- a nemzeti kisebbségek egységének megóvása;
- az anyaország megóvása, védelme;
- adófizetési kötelezettség.

Szám szerint huszonegy tételenyi jog áll szemben tizennégy kötelezettséggel, úgy azonban, hogy a munka és az oktatás kötelezettség és jog is egyben. Foglalkozhatnánk itt minuciózusan az egyes jogokkal és kötelezettségekkel, ehelyett a speciálisan a kínai emberi jogokkal foglalkozó szakirodalmat ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.⁵⁴ Említendő, hogy a 2004. évi alkotmánymódosítás (alkotmánykiegészítés) jelentősen átformálta a kínai emberi jogi katalógust. Azóta azonban még alig több mint fél évtized telt el, így nem várható el például számottevő bírói gyakorlat kialakulása ennyi idő alatt. A Kínával kapcsolatos emberi jogokra vonatkozó kritikák közül csak az Európai Parlament 2006. évi „problématérképét” említjük meg: felróják a sok halálos ítéletet (megjegyezve azonban, hogy minden olyan ügy, melyben alsóbb fokozaton halálbüntetést szabtak ki, automatikusan a Legfelsőbb Népi Bíróság elé kerül felülvizsgálatra). Kiemelték a politikai indíttatású bebörtönzés, a kényszermunka kérdését. A szólás- és vallásszabadság, a tibeti kérdés és a szervkereskedelem ügye mellett megemlézték a *laogai* - „munka általi átnevelés” - táborrendszer ügyét is. Remélhetőleg a Kínai Népköztársaság felül tud emelkedni ezeken a problémákon, és az emberi jogi rendszerét a gyakorlatban is érvényesíteni tudja.

⁵⁴ Lin 2000: 265–284 (10.32–10.76), Saich 2004: 143–145, Biddulph 2007: 266–267.

IV. AZ ÁLLAMSZERVEZET

Mi az államszervezet? Nem egyéb, mint az állam és benne a közigazgatási, a bírósági, ügyészségi szervek működésének leírása. Ez a leírás, „működési vázrajz” azonban nemcsak a fentebbi típusú szervekre, hanem különböző bizottságokra is kiterjedhet, sőt természetes személyek jogkörei, kötelezettségei, hatalmi jogosítványai is helyet kaphatnak itt (például köztársasági elnök). Ebben a fejezetben az elemzés során inkább csak a lényeges pontokat, az egyes sajátosságokat emeljük ki.

IV.1. AZ ORSZÁGOS NÉPI GYŰLÉS (57–78. §)

Az Országos Népi Gyűlés (ONGY) a legfőbb államhatalmi szerv, a törvényhozás szerve, a Kínai Népköztársaság parlamentje. Kínai neve Quanguo Renmin Daibiao Dahui, röviden Renda, hivatalos angol neve National People's Congress, angol rövidítése NPC. Szükséges tudni, hogy valójában a közigazgatás több szintjén találkozhatunk népi gyűlésekkel, három kategóriában és öt szinten található ilyenek. Ismeretes az országos, a helyi és az alulról szerveződő legalsó szint (angolul *grassroot level*) három kategóriája. Az országos kategóriában (és szinten) helyezkedik el az Országos Népi Gyűlés. A helyi népi gyűlések kategóriájában három szint található: a tartományi népi gyűlések, a megyei (prefekturális) népi gyűlések és a kerületi népi gyűlések. A legalsó szintű kategóriában található a falusi, kisvárosi népi gyűlések. A helyi népi gyűlések az államhatalom autonómiával bíró helyi szervei. A népi gyűlések tagjait – közvetlenül vagy közvetve – a nép választja meg, amely felettük népi ellenőrzést gyakorol.⁵⁵Jelen pontban csak az Országos Népi Gyűléssel foglalkozunk.

Az Országos Népi Gyűlés több mint 2900 tagját tartományi szinten (a népi gyűlésekben), illetve a Népi Felszabadító Hadsereg alakulataiban öt évre választják. Az Országos Népi Gyűlés megalakítja saját Állandó Bizottságát, továbbá államfőt és miniszterelnököt is választ, illetőleg megválasztja az Államtanács, a legfőbb végrehajtó szerv (a kormány) tagjait. Az Államtanács miniszterelnökből, több mint egy tucat miniszterelnök-helyettesből, továbbá mintegy 80 miniszterből, államtanácsosból, államtanácsbi bizottsági elnökből áll. Minden kormányzati döntésnek összhangban kell állnia a KKP politikai irányvonalával. Az ötéves időszakra választott ONGY rendszerint évente egyszer ülésezik. Az ONGY-t az Állandó Bizottság hívja össze (61. § 1. mondat; tagjaira lásd: 65. § 1. mondat). A törvényhozó hatalmat az ONGY, annak ülései között pedig az ONGY Állandó Bizottsága mint az ONGY állandó szerve gyakorolja. Az ONGY ÁB az ONGY irányába felelősséggel tartozik és beszámolásra kötelezett (69. §). Mind az ONGY-ben, mind az ONGY ÁB-ban biztosított a megfelelő számú nemzeti kisebbségi képviselő részvétele (59. §, 65. §).⁵⁶

⁵⁵ Lin 2000: 62–63 (3.23. pont).

⁵⁶ Qi 2000: 58, valamint a fentebb idézett alkotmánytörvény-szakaszok.

Az Országos Népi Gyűlés

Mielőtt az ONGY hivatalosan megnyílik, előkészítő ülést tart, hogy megválassza az elnökséget és a főtitkárt, és hogy elfogadja az ülés programját. Az ONGY üléseit az elnökség vezeti, mely több tagot jelöl ki levezető elnöknek. Az elnökség, az ONGY Állandó Bizottsága, az ONGY különféle különbizottságai, az Államtanács, a Központi Katonai Bizottság, a Legfelsőbb Népi Bíróság, a Legfelsőbb Népi Ügyészség, illetőleg egy küldöttség vagy több mint 30 küldöttből álló csoport terjeszthet elő javaslatokat. Ezeket az elnökség előterjeszti megfontolásra a különböző küldötteknek, illetve ezzel egyidejűleg az illetékes különbizottságoknak, melyek megfontolás után jelentést tesznek róluk az elnökségnek. Az elnökség megtanácskozza, hogy előterjessze-e a javaslatot szavazásra a gyűlésnek. A szavazás rendszerint titkos, elektronikus úton vagy – nyílt szavazás esetén – kézfelemeléssel történik.

Az ONGY által gyakorolt igen fontos jogok a 62. § (1)–(15) bekezdéseiben vannak felsorolva. Az ONGY ÁB által gyakorolt jogok a 67. § (1)–(21) bekezdéseiben olvashatók.⁵⁷ Az ONGY felállításakor – a legtöbb nyugati országgal ellentétben – az egykamarás rendszer mellett döntöttek. Ennek oka a kínai jogtudósok szerint az, hogy Kínában mindig is egykamarás rendszer volt, és az egykamarás rendszer jobb védelmet biztosít a számos nemzeti kisebbségnek.⁵⁸ Ezáltal hatékonyabb a jogalkotás, kisebb a kormányzat, egyáltalában, maga az egykamarás rendszer hatékonyabb a kétkamarásnál – mutat rá érvelésében He professzor a lényegi pontokra.⁵⁹

Szót kell ejteni az ONGY különbizottságairól is. Lin kilenc különbizottságot sorol fel, ezek az alábbiak: a Belügyi és Törvényszéki Bizottság, a Jogi Bizottság, a Külügyi Bizottság, a Nemzetiségek Bizottsága, a Nevelési, Tudományos, a Környezet és a Természeti Erőforrások Védelmének Bizottsága, a Kulturális és Közegészségügyi Bizottság, a Pénzügyi és Gazdasági Bizottság, a Tengerentúli Kínaiak Bizottsága, a Földművelésügyi és Vidéki Területek Bizottsága.⁶⁰ A 74–75. § az ONGY képviselői számára biztosítja a mentelmi jogot. A 76. § írja körül a képviselők szigorú többletkötelezettségeit („Az Országos Népi Gyűlés képviselőinek példamutatónan be kell tartaniuk az alkotmányt és a törvényeket, meg kell őrizniük az államtitkokat, és a termelésben, a munkában és a társadalmi életben való személyes részvételük során segíteniük kell az alkotmány és a törvények érvényesülését. Az Országos Népi Gyűlés képviselőjének szoros kapcsolatban kell állnia az őt megválasztó egységgel és néppel, meg kell hallgatnia a nép javaslatait és kéréseit, és válaszolnia kell rájuk; kitartóan szolgálnia kell a népet.”). A képviselő tartozik eredeti választókerülete lakosságát is képviselni. A 77. § biztosítja a képviselők visszahívhatóságát.

⁵⁷ Qi 2000: 58–59, valamint a fentebb idézett alkotmánytörvény-szakaszok.

⁵⁸ Ezzel részben ellentétesen érvel Lin 2000: 63–65 (3.24–3.25. pontok).

⁵⁹ He 1992: 97–101, Lin 2000: 63–64 (a 63. oldalon idézi He-t).

⁶⁰ Lin 2000: 63–65 (3.26. pont).⁸² Az államszervezet

IV.2. A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKE (79–84. §)

A Kínai Népköztársaság elnöke (*Zhonghua Renmin Gongheguo zhuxi*, a köznyelvben *guojia zhuxi*) az államfő. A nemzetközi gyakorlatban az államfői rendszer lehet egyszemélyi vezetésen vagy kollektív vezetésen alapuló. A legtöbb állam az egyéni vezetésen (irányításon) alapuló államfői rendszert fogadta el. Kollektív rendszert az 1874. évi svájci alkotmány 74. §-a, illetve a volt Jugoszlávia 1974. évi alkotmányának 284. §-a szentesített. (Ilyen volt az 1936. évi szovjet alkotmány, illetve a volt Német Demokratikus Köztársaság alkotmányának alapállása is.) A kínai alkotmányjogászok maguk sem tudják eldönteni, hogy a kínai elnök az egyszemélyi vagy a kollektív vezetésen alapuló államfői rendszer letéteményese-e, ezért mi sem foglalunk e kérdésben állást.⁶¹ A Kínai Népköztársaság elnökét és elnökhelyettesét (alelnökét) az ONGY választja meg. Az aktív és passzív választójoggal rendelkezők közül azok választhatóak meg e tisztségekre, akik 45. életévüket betöltötték.⁶² Az elnök feladatai a 80–81. §-ban olvashatók, és általában megegyeznek a mérsékeltbb hatalmú államelnökök jogköreivel. Az 1954. évi kínai alkotmányhoz képest kifejezetten szűkültek az elnöki jogosítványok.⁶³

IV.3. AZ ÁLLAMTANÁCS (85–92. §)

Az Államtanács (*Guowuyuan*) a Kínai Népköztársaság kormánya (más néven központi népi kormány); ez a legmagasabb szintű államhatalmi szervezet végrehajtó szerve, a legmagasabb szintű állami adminisztratív szerv. A kínai Államtanács az egyik legfontosabb kormányzati szerv. Az Államtanács a Kínai Kommunista Párt hatalomátvétele, azaz 1949 óta létezik. A kínai alkotmányjogászok az Államtanácsot alkotmányos struktúraként jellemzik. Az Államtanács kifelé megjeleníti az állami szuverenitást, illetve külföldi kormányokkal diplomáciai kapcsolatot tart. Központi kormányként a legfőbb végrehajtó hatalmat gyakorolja Kína területén. Szokták az Államtanácsot a legfőbb közigazgatási szervnek is nevezni, továbbá az államhatalom legfőbb szervének. Az Államtanács a 89. § (1) bekezdése alapján jellemezhető azzal is, hogy „az alkotmány és a törvények alapján adminisztratív szabályokat határoz meg, igazgatási jogszabályokat alkot, kihirdeti a határozatokat és rendeleteket”, de szükséges megjegyezni, hogy ezt nem törvényhozási tevékenységnek, hanem a közhatalom gyakorlása egy módjának tartják.⁶⁴ A 86. § szerint az Államtanács tagjai az alábbi személyek: miniszterelnök, meghatározott számú miniszterelnök-helyettes, meghatározott számú államtanácsos, miniszterek, államtanácsbi bizottsági elnökök, számvevő, főtitkár. A 89. § (3) bekezdése szól a minisztériumokról. A minisztériumok száma 1985-ben 37 volt, emellé 8 államtanácsbi bizottság és 15 közvetlenül az Államtanács alá tar

⁶¹ Wu Jialin és követői a kollektív vonásokat hangsúlyozzák, Xu Chongde és köre pedig az egyszemélyi rendszerre jellemző jegyeket emelik ki. Egyébként maga Liu Shaoqi, a KNK egykori elnöke is a kollektivitás mellett nyilatkozott.

⁶² Qi 2000: 59.

⁶³ Lin 2000: 124 (5.07. pont).

⁶⁴ Lin 2000: 132. (5.25. pont), Qi 2000: 60.

Az Államtanács

tozó hivatal is járult. Ma a minisztériumok száma mindösszesen 25, az Államtanács hivatalainak és segédszerveinek száma 5. Ezeket az alábbiakban soroljuk fel:

Minisztériumok:

- Állambiztonsági Minisztérium;
- Egészségügyi Minisztérium;
- Ellenőrzési Minisztérium;
- Emberi Erőforrások és Szociális Ügyek Minisztériuma;
- Építésügyi Minisztérium;
- Földek és Erőforrások Minisztériuma;
- Földművelésügyi Minisztérium;
- Hírközlési Minisztérium;
- Igazságügyi Minisztérium;
- Információtechnológiai és Telekommunikációs Iparágak Minisztériuma;
- Kereskedelmi Minisztérium;
- Környezetvédelmi Minisztérium;
- Közbiztonsági Minisztérium;
- Közlekedési Minisztérium;
- Kulturális Minisztérium;
- Külkereskedelmi és Gazdasági Együttműködés Minisztériuma;
- Külügyminisztérium;
- Lakásügyi, Város- és Vidékfejlesztési Minisztérium;
- Nemzetvédelmi Minisztérium;
- Oktatási Minisztérium;
- Pénzügyminisztérium;
- Polgári Ügyek Minisztériuma;
- Tudományos és Technikai Minisztérium;
- Vasútügyi Minisztérium;
- Vízügyi Minisztérium.

Az Államtanács alá rendelt hivatalok, segédszervek, más szervezetek:

- Kínai Nemzeti Bank;
- Nemzeti Kisebbségi Ügyek Bizottsága;
- Nemzeti Számvevőszéki Hivatal;
- Országos Fejlesztési és Reformbizottság;
- Országos Népesedési és Családtervezési Bizottság.⁶⁵

Az Államtanács feladatait a 89. § (1)–(18) bekezdései sorolják fel. Az Államtanács tevékenysége irányítási és igazgatási, ritkábban módosító, jóváhagyó, vagy védelmező jellegű.

⁶⁵ Az Államtanács létszámának változásairól lásd Koi 2006: 504. Az Államtanácsra vonatkozó legújabb tendenciákról lásd Christensen–Dong–Painter2008: 359–362. A minisztériumok száma és felsorolása 1985-ben: Qi 1985: 53–54. A jelenlegi állapotra lásd a kínai kormány honlapjának (<http://www.gov.cn>) adatait.

IV.4. A KÖZPONTI KATONAI BIZOTTSÁG (93–94. §)

A Központi Katonai Bizottság (Központi Honvédelmi Bizottságként is szokás fordítani) irányítja az ország fegyveres erejét; olyan testületi szerv, amely a fegyveres erők parancsnokának tisztét tölti be. 1925-ig vezethető vissza a története.⁶⁶ A Kínai Népköztársaság fegyveres ereje a Kínai Népi Felszabadító Hadseregből, a Kínai Népi Fegyveres Rendőrségből és a Milíciából tevődik össze. A Népi Felszabadító Hadsereg fő feladata a honvédelem, a külföldi agresszióknak való ellenállás, az ország védelme. A Népi Fegyveres Rendőrség fő feladata a közbiztonság szolgálata, a határok védelme, az állami vezetők személyi védelme (testőrségi funkció). A Milícia a nép fegyveres ereje (a volt magyar Munkásőrséghez hasonló szervezetre kell gondolnunk).⁶⁷

A Központi Katonai Bizottság tagjai az alábbiak: elnök, meghatározott számú elnökhelyettes, meghatározott számú bizottsági tag. A Központi Katonai Bizottság az elnöki felelősségi rendszer szerint működik. A Központi Katonai Bizottság mindenkor megbízatása az Országos Népi Gyűlés mindenkor megbízatási idejével azonos.

A Központi Katonai Bizottság elnöke az Országos Népi Gyűlésnek és az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságának tartozik felelősséggel. A Központi Katonai Bizottság állami szerv. Fontos megjegyezni, hogy a marxista elmélet (a tudományos szocializmus) nagy jelentőséget tulajdonít a fegyveres erők szerepének. Xiao Weiyun és Xu Chongde professzorok, az 1982. évi alkotmány tervezetének kidolgozói 1999 decemberében egy pekingi konferencián mondták el, hogy a bizottságra vonatkozó szakaszok tartalmát illetően a végső szót maga Deng Xiaoping mondta ki.⁶⁸

IV.5. A KÜLÖNBÖZŐ SZINTŰ HELYI NÉPI GYŰLÉSEK ÉS KORMÁNYOK (95–111. §)

E szakaszok elemzésekor részben szükséges visszautalni az 57–69. §-okkal kapcsolatban az Országos Népi Gyűlésről általánosságban mondottakra. A helyi-területi népi gyűlések (helyi parlamentek) említése már a Kínai Népköztársaság egy igen korai alkotmányos dokumentumában említésre kerül.⁶⁹ 1979. július 1-jén a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága elhatározta az 1978-as alkotmány területi szintű népi gyűlésekre vonatkozó rendelkezéseinek módosítását, és a területi szintű (helyi) népi gyűlésekre vonatkozó új organikus törvény meghozatalát.⁷⁰

A helyi népi gyűlések és népi kormányok létrehozatala az ország területi beosztásához igazodik. Az adott területeken ezek a szervek biztosítják a törvények, más jogsza

⁶⁶ Lin 2000: 128–129 (5.18. pont).

⁶⁷ Qi 2000: 61.

⁶⁸ Lin 2000: 129 (5.18. pont), főszöveg, valamint 52. jegyzet.

⁶⁹ Az 1949. évi *Általános program* 12. § szövegéről van szó. Idézi: Lin 2000: 67 (3.29. pont), 124. jegyzet.

⁷⁰ Lin 2000: 68 (3.29. pont).

A nemzetiségi autonóm területi egységek autonóm szervei bályok, az állami irányítás egyéb jogi eszközeinek érvényesülését. A helyi népi kormányok tagjait a helyi népi gyűlések választják meg. Itt is érvényesül a visszahívhatóság. Ugyanez vonatkozik az adott szinten tevékenykedő népi bíróságok elnökeinek, népi ügyészségek főügyészeinek megválasztására és visszahívhatóságára. Az alkotmánnyal, a törvényekkel, a közigazgatási szabályokkal (az állami irányítás egyéb jogi eszközeivel) összhangban a helyi szervek helyi rendeleteiket maguk dolgozzák ki és fogadják el. A helyi népi kormányok az államhatalom helyi szervei, amelyek az Államtanács vezetése alatt végzik munkájukat, az illetékes területi (helyi) népi gyűlésnek pedig beszámolni tartoznak.⁷¹

IV.6. A NEMZETISÉGI AUTONÓM TERÜLETI EGYSÉGEK AUTONÓM SZERVEI (112–122. §)

A jelen szakaszokról írott magyarázathoz a 4. §-hoz írt megjegyzések szolgáltatják az alapot. Kínában minden nemzetiség számától vagy lakóhelye nagyságától függetlenül részt vesz az államügyek intézésében. Az Országos Népi Gyűlésben számos nemzeti kisebbségi küldött van jelen. Az ország és az államvezetés egységének fenntartása mellett Kína a különböző kisebbségeknek regionális autonómiát ad, elismeri a kisebbségek egyenlőségét. A helyi szervek a közigazgatásban a helyi nyelvet, nyelveket, illetve írást, írásokat is alkalmazhatják (121. §). A szoros közösségben élő nemzetiségek tehát önkormányzatokba tömörülve irányíthatják helyi ügyeiket. Az országban a tartományokkal egyenlő jogállású öt autonóm területet hoztak létre:

- Belső-Mongólia Autonóm Terület (alapítva: 1947. május 1.);
- Xinjiang Ujgur Autonóm Terület (alapítva: 1955. október 1.);
- Guangxi Zhuang Autonóm Terület (alapítva: 1958. március 5.);
- Ningxia Hui Autonóm Terület (alapítva: 1958. október 25.);
- Tibet Autonóm Terület (alapítva: 1965. szeptember 9.).⁷²

Ezeken kívül 30 autonóm körzet és 121 autonóm megye működik. Az autonóm egységek is külön államhatalmi szerveket működtetnek (helyi népi gyűlés, helyi népi kormány), a rájuk vonatkozó alkotmányos és törvényi keretek között. Autonóm és specifikus jellegű, helyi hatályú szabályok is alkothatók. A helyi pénzügyigazgatás és gazdaságfejlesztés, az ásványkincsek kiaknázása is önálló, az autonóm területek saját bevételeikkel önállóan gazdálkodnak (117–118. §). Önigazgatás van az oktatást, tudományt, kultúrát, egészségügyet és sportügyet illetően (119. §). Az autonóm területek az Államtanács jóváhagyásával saját területi közrendvédelmi és közbiztonsági csapatokat szervezhetnek (120. §).

⁷¹ Qi 2000: 61–62. Kínaiul lásd Cao 1999: 3.

⁷² Qi 2000: 41–42.

IV.7. A NÉPI BÍRÓSÁGOK ÉS ÜGYÉSZSÉGEK (123–135. §)

Valamilyen oknál fogva a népi bírósági és népi ügyészségi rendszer (azaz a kínai törvénykezési szervezeti jog) a kínaiak mellett a nyugati és orosz jogtudósok körében is mélyreható vizsgálat tárgya volt.⁷³ Általános megfigyelés, hogy a törvénykezési szervezetrendszernek vannak gyenge pontjai.

A kínai alkotmányos rendszer hat fő szervecsoportja az Országos Népi Gyűlés, az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága, az elnök, a Központi Katonai Bizottság, az Államtanács, valamint a bíróságok és az ügyészségek.

A népi bíróságok négy szinten helyezkednek el. (1) A helyi bíróságok szintjén találhatóak a helyi népi bíróságok, megyei népi bíróságok, az autonóm megyék népi bíróságai és a megyei kerületek népi bíróságai. (2) A közbenső szinten (a középszinten) helyezkednek el a tartományi, autonóm területi népi bíróságok. (3) A népi felsőbíróságok a tartományi, autonóm területi és a központi kormányzat irányítása alatt álló felsőbíróságok. (4) A Legfelsőbb Népi Bíróság áll a bírósági rendszer élén. A Legfelsőbb Népi Bíróság elnökének mindenkor megbízatása az Országos Népi Gyűlés mindenkor megbízatásával esik egybe, de hivatalában kettőnél több ciklust nem tölthet be. A népi bíróságok szervezetét törvény szabályozza (124. § 2. és 3. mondat). A felsőbb bíróság mindig irányítja az alsóbb fokú bíróságot. A fentebb felsorolt bíróságok az úgynevezett rendes bíróságok. A rendes bíróságok belső vezetése minden szinten azonosan épül fel. A bíróság élén elnök áll, helyettese az elnökhelyettes. Vannak még kollégiumvezető és kollégiumvezető-helyettes bírák, továbbá beosztott bírák.

A rendes bírósági rendszeren kívül, de a bírósági rendszeren belül helyezkednek el a különbíróságok. A különbíróságok az általuk vitt ügycsoportok sajátos tárgya okán, valamint szervezeten is elkülönülnek a rendes bíróságoktól. Ilyenek Kínában a Katonai Bíróság (számos alfaja van), a Tengerjogi Bíróság, a Vasúti Fuvarjogi Bíróság. A népi bíróságok által intézett minden ügy nyilvános (nyilvános a tárgyalás), kivéve azokat az ügyeket, melyeknek tárgya államtitok, a magánéletbe történő jogtalan beavatkozás, vagy fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmény. A vádlottat megilleti a védelem joga, ezt gyakorolhatja saját maga, de választhat védőt, illetve elláthatja ezt a tevékenységet közeli hozzátartozója, gondnoka vagy gyámja. Ismeretesek még a nem rendes bíróságok és nem különbíróságok körébe sorolandó kereskedelmi választott bíróságok (a választott bíróságok, közvetítők bevonása régi kínai hagyomány).

A népi ügyészséget általában úgy szokás definiálni, mint a törvényességi felügyeletért felelős állami szervet (vö. 129. §). Az ügyészi szervezetet olyan módon építették ki, hogy minden bírósági szinthez tartozik egy ügyészségi szint is, tehát az ügyészség mindig a területén működő bíróság mellett működik. Az ügyész a közvádoló, aki az állami vádmonopóliumot megtestesíti, és az állam bűnüldözési funkcióját a hivatalból üldözendő bűncselekmények körében érvényre juttatja. A népi ügyészségek feladataik teljesítését funkcióik gyakorlása útján valósítják meg. A népi ügyészségeknek négyféle

⁷³ Lunev 1956, Lin 2000: 211–249 (9.01–9.99. pontok), Qi 2000: 62–63, Xin 2005, Biddulph 2007: 54, 317, 329.

A népi bíróságok és ügyészségek

funkciójuk van. Az első a nyomozási funkció (az ügyész nyomozást végeztet vagy maga nyomoz). A második a már említett közvádloi funkció, ahol az ügyész vádmonopóliummal rendelkezik. Ebben a körben fontos feladat például az állam elleni bűncselekmények üldözése: a hazaárulás vagy az ország megsztására tett kísérlet tartozik ide. A nyomozás elrendeléséről, felfüggesztéséről, megszüntetéséről, a vádemelésről, vádelejtésről, őrizetbe vételről az ügyész dönt. A harmadik a felügyeleti funkció. A népi ügyészség felülvizsgálja, hogy a népi bíróság a törvényekkel összhangban járt-e el, illetve, hogy volt-e beavatkozási kísérlet az ügyben a közigazgatás, népi szervek vagy magánszemélyek részéről (független maradt-e a bíróság?). Az ilyesfajta tevékenység nyugati szemmel nézve meglepő, de a szocialista országokban ez szokványos dolog. A népi ügyészség vizsgálja még a közbiztonsági szervek, a büntetés-végrehajtási szervek, valamint az átnevelő munkatáborok tevékenységének törvényességét. A negyedik funkció az értelmezési funkció. Ez azt jelenti, hogy a népi ügyészség az őreá tartozó ügyekben a jogalkotás számára jogértelmező tevékenységet végez (esetről esetre, de akár normaszöveg-tervezet formájában is).

A Legfelsőbb Népi Ügyészség a legmagasabb szintű ügyészi szerv. A Legfelsőbb Népi Ügyészség irányítja a területi szintű és a különleges ügyészségek munkáját, a magasabb szintű ügyészségek irányítják az alacsonyabb szintű ügyészségek munkáját. A peres eljárásokban a kisebbségek számára biztosítani kell a nyelvi jogok gyakorlását, a periratok lefordítását.

V. AZ ÁLLAMI LOBOGÓ, A HIMNUSZ, AZ ÁLLAMCÍMER ÉS A FŐVÁROS

Az ötödik fejezet az állami jelképekkel foglalkozik. A Kínai Népköztársaság nemzeti zászlaja téglalap alakú, egyszínű vörös alapon öt ötágú sárga csillaggal. A zászlón a vízszintes aránya a függőlegeshez három a kettőhöz. (A vörös és a sárga szín a klasszikus kínai hagyományban is fontos volt már. Más értelmezés szerint a vörös szín a forradalmat jelképezi.)⁷⁴ Az öt sárga csillag a zászló bal felső sarkában helyezkedik el oly módon, hogy az egyik csillag a többinél lényegesen nagyobb, a négy kisebb csillag a nagyobb csillagtól jobbra, ívből helyezkedik el. A nagyobb csillag a Kínai Kommunista Pártot jelképezi, a négy kisebb csillag pedig a kínai népet, kifejezve ezzel a kínai nép nagy egységét a párt vezetése alatt.

A Kínai Népköztársaság nemzeti himnusza az *Önkéntesek indulója* (*Yiyongjun jinxingqu*), amely az 1935-ben bemutatott *Fiaink és lányaink a vihar idején* (*Fenyun ernü*) című film betétdala volt. Szövege Tian Han, a neves költő és drámaíró, zenéje Nie Er, a híres zeneszerző alkotása. A film a japánok ellen harcoló önkéntesek életét jeleníti meg. A költő a hagyomány szerint művét Shanghaiban, a Guomindang börtönében cigarettapapírra írta. A művet 1949. szeptember 27-én fogadták el nemzeti himnusként, külföldön először Prágában csendült fel 1949 februárjában egy konferencián nemzeti himnusként. 1978 és 1982 között volt egy nem hivatalos szövege, amelybe Mao Zedong nevét is belefoglalták. A jelenleg hivatalos szöveg a következő:

Keljetek fel,
kik nem akartok rabszolgák lenni!
Vérünkéből és húsunkból
építsük fel új Nagy Falunkat!
A kínai nemzet legveszélyesebb időszakát éli,
minden ember végső vészkiáltását hallatja.
Keljetek fel! Keljetek fel! Keljetek fel!
Tízezreinknek egy a szíve,
Dacolva az ellen ágyútüzével – előre!
Dacolva az ellen ágyútüzével – előre!
Előre hát! Előre hát! Előre!

A Kínai Népköztársaság államcímere kör alakú vörös mezőben az aranyszínnel ábrázolt Mennyei Béke kapuját jeleníti meg öt fénylő aranycsillag alatt, körben aranyszínű gabonakalással. A kör alakú címérben alul vörös drapéria, az alatt vörös füzércsokor látható. (Mint általában a szocialista országok címerei, heraldikailag ez is hibás.

⁷⁴ Qi 2000: 56.

Az állami lobogó, a himnusz, az államcímer és a főváros

Egyrészt az arany helyett sárgát, az ezüst helyett fehéret szokás feltüntetni. Másrészt tilos az életszerű ábrázolás, amely mind a kapu, mind a fogaskerék esetében megvalósul, mert a címerkép csak stilizált lehet.) Megjegyzendő azonban, hogy a vörös és az arany a kínai kultúrában hagyományosan a szerencse, az öröm és a gazdagság jelképe. A Mennyei Béke kapuja szimbolizálja a kínai népnek a feudalizmus és az imperializmus elleni harcban tanúsított szilárd jellemét, a fogaskerék és a gabonakalász a munkásságot és a parasztságot, az öt csillag pedig a Kínai Kommunista Párt által vezetett nép nagy egységét.⁷⁵

A Kínai Népköztársaság fővárosa Peking. Kínának hosszú történelme során számos fővárosa volt, sok dinasztia új székvárost alakított ki magának, ezek közül a mai Xi'an elődje volt főváros a leghosszabb ideig (általában Chang'an néven). Peking ilyen szerepben először a mongol Yuan-dinasztia kezdetén, 1271-ben tűnt fel, Dadu („Nagy Főváros”) néven. 1421-ben a Ming-dinasztia ide helyezte székhelyét, s innentől fogva a császárság bukásáig ez lett a birodalom elsődleges fővárosa. A Peking (Beijing) név „Északi Fővárost” jelent. 1928-ban a Guomindang Nanjingban rendezte be székhelyét, ekkor Pekinget átnevezték Beipingre („Északi Béke”); 1949-ben mind régi nevét, mind fővárosi rangját visszakapta. Peking ma – Shanghai után – Kína második legnépesebb városa (a tényleges városi lakosságot figyelembe véve).⁷⁶

⁷⁵ Qi 2000: 56–57.

⁷⁶ A himnusz szövegéről lásd Qi 2000: 57.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja a kínai alkotmányjog alapintézményeinek megismertetése volt az alkotmánytörvény szövegének elemzésén keresztül. A preambulum rendelkezései közül csupán az általunk legfontosabbnak tartottakat választottuk ki elemzés céljából. Főszabály szerint azonban valamennyi alkotmányos rendelkezést elemeztük. Nem volt mód a polgárok alapvető jogai és kötelezettségei körében valamennyi emberi jog tartalmát érinteni, mivel ez egyfelől nem volt a tanulmány célja, másfelől pedig a terjedelmi kereteket szétfeszítette volna a túlságos tartalmi elemzés. A tanulmányt számos idegen nyelvű forrásra építettük, a magyar nyelvű munkák általában háttérfestésül szolgáltak, kivéve Qi Wen általános áttekintési céllal Kínáról írott – magyarra is lefordított – munkáját. Gondot fordítottunk az államszervezet elemzésére, valamint az állami lobogó, a himnusz, az államcímer és a főváros kérdéseit tárgyaló szakaszok bemutatására (ez utóbbi, az V. pont alatt található elemzést a nemzetközi jogi sinológiai szakirodalom is elhanyagolja).

A Kínai Népköztársaságra a világgazdasági válság hatásainak leküzdésében elsődű szerep vár. Kína talán sok dologban eltér attól, amit Nyugaton megszoktunk, de sok dologban hasonló is. A kultúrák találkozása segítheti a kínai demokrácia kiszélesítését, az emberi jogok értékének növelését. Mindemellett pontosan a válság mutatta meg, hogy egyedül az erős államok képesek a kríziseket kezelni, és a Kínai Népköztársaság ilyen erős állam, s többnyire ilyen is volt a történelem során. A gyenge, erélytelen, a gazdasági szereplők diktatúrájának engedő, állami tulajdonától megfosztott, hitelekkel eladósított, pártpolitikai huzakodásoktól hangos, mindent a piacra bízó „kisebb állam” (ném. *schlanker Staat*) kénytelen lehet akár a válság következményeképpen fellépő társadalmi mozgalmak vagy erőszakos, az államrend megdöntését is céljai között tudó szerveződések előtt térdre kényszerülni. Reméljük, hogy mikrokommentárunk alkalmas a hatályos kínai alkotmány és alkotmányjog, valamint a közigazgatás legalapvetőbb elemeinek bemutatására, és elmélyítheti Kína ismeretét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Akatova, T. N. 1959. *Szjangan–Guančžounskaja (Gongkong–Kantonskaja) zabatovska*. Moskva, Izdatelstvo Nauka.

Annaházi György–Babos Emese–Bartalos János–Erdélyi Zoltán–Hajnóczkyné Miklósi Éva–Kovács József–Oroszné Katona Márta–Zsarnóczai Sándor. 1972. *A demokratikus centralizmusról*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Badó Attila–Trócsányi László (szerk.) 2005. *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, KJK–Kerszöv.

Belogorova, A. 2000. „Politika japonskoj administracii na Tajvane.” *Problemi Dalnego Vostoka*, Vol. 11, No. 1.

Felhasznált irodalom

- Biddulph, Sarah. 2007. *Legal Reform and Administrative Detention Powers in China*. Cambridge Studies in Law and Society. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bihari Ottó. 1967. „Kínai Népköztársaság.” In uő: *Összehasonlító államjog*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Blaustein, Albert P.–Flanz, Gisbert H. (eds.) 1992. *Constitutions of the Countries of the World. Volume III. Burkina Faso–China*. Dobbs Ferry–New York, Oceana Publications Inc.
- Cao D. 2001. „Fazhi vs/and/or Rule of Law? A Semiotic Venture into Chinese Law.” *International Journal for the Semiotics of Law*, Vol. 14, No. 3, 223–247.
- Cao Zhi. 1999. *Difang renda*. Beijing, Renmin Daxue Chubanshe.
- Chen Qiuping. 1994. „Révision de la Constitution chinoise de 1982. Mars 1993. Introduction de l'économie de marché dans la Constitution.” In Colas, Dominique (ed.): *Textes constitutionnels français et étrangers*. Paris, Larousse.
- Chiu, Hungdah–Jao, Y. C.–Wu, Yuan-li (eds.) 1987. *The Future of Hong Kong: Toward 1997 and Beyond*. New York, Quorum.
- Christensen, Tom–Dong Lisheng–Painter, Martin. 2008. „Administrative reform in China's central government. How much »learning from the West«?” *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 74, No. 3, 351–371.
- Chronowski Nóra–Drinóczi Tímea (szerk.) 2008. *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG–Orac.
- Chūo Sei-hō–Kanbu Gakkō–Kokkai-hō Kyōkashitsu. 1960. *Chūka Jinmin Kyōwagoku kempo kōgi*. (Előadás a Kínai Népköztársaság alkotmányáról.) Ford. Yūji Takahashi–Atsushi Asai. Tokyo, Kobundō.
- CIA – *The World Factbook*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.
- Constitution de la République Populaire de Chine: Adoptée le 4 Décembre 1982. à la cinquième session de la Vème Assemblée populaire nationale de la République Populaire de Chine*. 1983. Beijing, Édition en Langues Étrangères.
- Dodsworth, John–Mihaljek, Dubravko. 1997. *Hong Kong, China: Growth, Structural Change, and Economic Stability during the Transition*. IMF Occasional Paper 152. Washington D. C., International Monetary Fund.
- Dowdle, Michael. 2005. „China and the Advent of a Post-Fordist Constitutionalism.” Abstract, <http://actualites.ehess.fr/nouvelle1208.html>.
- Fazhi yu renzhi wenti taolunji*. (A joguralom és az ember általi uralom tárgyában folytatott vita.) 1981. Beijing, Shehui Kexue Wenxian Chubanshe.
- Fromageau, Jérôme–Tropé, Michel. 1980. *La séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*. Paris, LGDJ.
- Halmai Gábor–Tóth Gábor–Attila (szerk.) 2008. *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- He Huahui. 1992. *Renmin daibiao dahui zhidu de lilun yu shijian*. (A népi gyűlések rendszerének elméleti és gyakorlati kérdései.) Wuhan, Wuhan University Press.
- Hirn, Wolfgang. 2006. *Kína, a nagy falat. Miként változtatja meg életünket Kína felemelkedése*. [Herausforderung China. Wie der chinesische Aufstieg unser Leben verändert.] Ford. Kozma Géza. Szerk. Polonyi Péter. Budapest, HVG Kiadó. 92 Összefoglalás

- Hung Chien Chao. 2000. *A History of Taiwan*. Rimini, Il Cerchio Iniziative Editoriali. Collezione „Orientalia”.
- Jin Bo. 2004. *China in diagrams*. Beijing, China International Press.
- Jordán Gyula. 2005. *Tajvan története*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Kassai Géza (szerk.) 1951. *A demokratikus centralizmus elve. A párt szervezeti felépítésének legfőbb törvénye*. Budapest, Szikra. MDP Központi Előadói Iroda Előadásai.
- A kínai kormány honlapja: <http://www.gov.cn>.
- Kiss Barnabás (szerk.) 1992. *Észak-Európa alkotmányai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatóközpont.
- Koi Gyula. 2006. „A kínai közigazgatási reform egyes kérdései.” *Állam- és Jogtudomány*, XLVII. évf. 3. sz. 495–509.
- Kovács István (szerk.) 1982. *A Szovjetunió szövetségi alkotmányai*. Ford. Tóth Károly. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kovács István (szerk.) 1985. *Az európai népi demokráciák alkotmányai*. Ford. Tóth Károly. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kovács István (szerk.) 1988. *Nyugat-Európa alkotmányai*. Ford. Hegedüs Éva–Kiss Barnabás–Kovács István–Tóth Károly. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kovács István–Tóth Károly (szerk.) 1990. *Nyugat-Európa legújabb alkotmányai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Legény Kfisztián–Tóth Judit (szerk.) 2006. *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, Complex Kiadó Kft.
- Lenin, Vladimir Iljics. 1935. „Čto delat? Nabolevsie voprosy naseju dviženija.” In uő: *V. I. Lenin sočinenija izdanije vtoroe, i spravalennoe i dopolnennoe Tom. IV. 1900–1902*. [Moskva], Partizdat 359–508.
- Lenin, Vlagyimir Iljics. 1948. „Mi a teendő? (Mozgalmunk égető kérdései.)” In uő: *Lenin: válogatott művek. Első kötet*. Budapest, Szikra 175–348.
- Lin Feng. 2000. *Constitutional Law in China*. Hong-Kong–Malaysia–Singapore, Sweet and Maxwell Asia.
- Lo Shiu–Hing Sonny. 1989. „Aspects of Political Development in Macau.” *The China Quarterly*, Vol. 175, No. 120, 837–851.
- Lo Shiu–Hing Sonny–Yee, Herberts. 1991. „Macau in Transition: The Politics of Decolonisation.” *Asian Survey*, Vol. 31, No. 10, 905–919.
- Lunev, Aleksandr Efreмовič. 1956. *Sud, prokuratura i gosudarstvennij kontrol v Kitajskoj Narodnoj Respublike*. Moskva, Gosudarstvennoe Izdatelstvo Juridičeskoj Literatury.
- Lunev, Aleksandr Efreмовič. 1958. *Suščnost’ konstitucii Kitajskoj Narodnoj Respubliki*. Moskva, Gosudarstvennoe Izdatelstvo Juridičeskoj Literatury.
- Montesquieu, Charles–Louis Secondat de. 2000. *A törvények szelleméről*. [De l’esprit des lois.] Ford. Csécsy Imre–Sebestyén Pál. Budapest, Osiris Kiadó–Attraktor Kft.
- A népi Kína. (Kézikönyv)*. 1958. Ford. Rév Lajosné. [Budapest], Kossuth Könyvkiadó.
- Palmer, Michael. 2012. *The Chinese Constitution. A Contextual Analysis*. [Oxford], Hart Publishing.

- Pariante, Alain (ed.) 2006. *La séparation des pouvoirs – théorie contestée et pratique renouvelée*. Paris, Dalloz.
- Peaslee, Amos J. (ed.) 1956. *Constitutions of Nations*. Vol. I. *Afganistan to Finland*. Second edition. The Hague, Martinus Nijhoff.
- Porter, Johnathan. 1997. „Macau 1999.” *Current History*, No. 96, 282–286.
- Pulay Gábor 1972. *Alkotmányok. Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Francia Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Olasz Köztársaság*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehasonlító Osztály.
- Pulay Gábor–Sebestyén Pál. 1964–1966. *Új államok alkotmányai I–II*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehasonlító Osztály.
- Qi Wen. 1985. *Kína. Általános áttekintés*. [China. A General Survey.] Ford. Lukács Éva. Budapest, Kínai Idegennyelvű Kiadó–Interpress.
- [Qi Wen. 2000]: *Kína*. Ford. Lukács Éva. [Beijing–Budapest, Kínai Népköztársaság Nagykövetsége.]
- Rácz Attila–Toldi Ferenc–TörökLajos–Varga Csaba (összeáll.) 1966. *Új szocialista alkotmányok*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete Jogösszehasonlító Osztály–MTA KESZ.
- Rubinstein, Murray A. (ed.) 1999. *Taiwan: A New History*. London–New York, M. E. Sharpe.
- Saich, Tony. 2004. *Governance and Politics of China*. New York, Palgrave MacMillan.
- SalátGergely. 2000. „Vallások Mao Kínájában.” In Hamar Imre: *Mítoszok és vallások Kínában*. Sinológiai Műhely 1. Budapest, Balassi Kiadó, 140–160.
- SalátGergely. 2003. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján*. Sinológiai Műhely 3. Budapest, Balassi Kiadó.
- Sári János. 1995. *A hatalommegosztás történelmi dimenziói, mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sári János. 1998. „A hatalommegosztásos eszmerendszer értelmezésének lehetőségei és érvényesülésének történelmi irányai.” In Mezey Barna (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Budapest, Osiris Kiadó, 69–76.
- Sári János. 2007. „A hatalommegosztás és a társadalmi-többségi elv.” In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. Budapest, Osiris Kiadó, 37–52.
- Sári János–Somody Bernadette. 2008. *Alapjogok. Alkotmánytan II*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Schneider, Hans. 2002. *Gesetzgebung. Ein Lehr- und Handbuch*. Heidelberg, C. F. Müller Juristische Verlag.
- Shaw, Malcolm N. 2007. *International Law*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Shen Zongling. 1999. „Yifa zhiguo, jianshe shehuizhuyi fazhi guojia.” (Az ország uralásának összefüggése a joggal, egy szocialista rule of law állam megalapozása.) *Zhongguo Faxue*, Vol. VI, 5–20.
- Su, Jyun-Hsyong–Tomson, Edgar. 1972. *Regierung und Verwaltung der Volksrepublik China*. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik. (Dokumente zum Ostrecht Band VII.)⁹⁴ Összefoglalás

- Tang Shaocheng. 2003. „Das Dreieckverhältnis zwischen der USA, der VR China und Taiwan.” *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Vol. 50, No. 35–36.
- Toder, F. A. 1978. *Tajvan i ego istorija*. Moskva, Nauka.
- Tóth Károly (szerk.) 1997. *Kelet-Európa új alkotmányai*. Budapest, Sík Kiadó.
- Tsien Tche-hao. 1982. *Le droit chinois*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Varga Csaba. 1970. „A preambulumok és a jogalkotási gyakorlat.” *Állam- és Jogtudomány*, XIV. évf. 2. sz., 249–307.
- Vile, M. J. C. 1967. *Constitutionalism and Separation of Powers*. Oxford, Clarendon Press.
- Xin Chunying. 2005. *Chinese Courts: History and Transition*. [Beijing], Law Press China.
- Xu Chongde (szerk.) 1996. *Zhongguo xianfa*. (Kínai alkotmányjog.) Beijing, People’s University Press.
- Zhang Chunsheng. 1998. „Bawo fazhi de hanyi.” (A *rule of law* pontos értelmének megértése.) *Zhongguo Faxue*, Vol. V., 5–7.
- Zhao Suisheng. 1999–2000. „Military Coercion and Peaceful Offence: Beijing’s Strategy of National Reunification with Taiwan.” *Pacific Affairs*, Vol. 72–73. (Winter 1999/2000).
- Zhou Enlai–Liu Shaoqi–Mao Zedong. 1954. *A Kínai Népköztársaság Országos Népi Gyűlésének I. ülészsaka 1954. szeptember 15–28. A Kínai Népköztársaság alkotmánya*. Budapest, Szikra.
- Felhasznált irodalom